

Farestaldsmanagement

Farestaldsmanual version 6.1.1

DLBR®

SEGES
INNOVATION

Den Europæiske Landbrugsfond for Udvikling af Landdistrikterne:
Danmark og Europa investerer i landdistrikterne

LDP 2020

Miljø- og Fødevarerministeriet
NaturErhvervstyrelsen

Den Europæiske Landbrugsfond
for Udvikling af Landdistrikterne

Se EU-Kommissionen, Den Europæiske Landbrugsfond for Udvikling af Landdistrikterne

STØTTET AF

Svineafgiftsfonden

H1 - Klargøring af farestald og -stier

Rengjort og udtørret faresti, som er klar til indsættelse af søer

Et godt nærmiljø kræver rene og tørre stier:

1. Iblødsæt stierne i 6-12 timer.
2. Vask stier og inventar systematisk. Vær opmærksom på kagedannelser ved krybbe og foderrør.
3. Desinfektion. Hvis desinfektionsmidlet er vandopløseligt, skal stalden være tør, ellers fortyndes desinfektionsmidlet.
4. Udtørring. Stalden skal være fuldstændig tør, før søerne flyttes ind.
5. Søernes vandventiler tjekkes. Tjek at hver vandventil yder mindst 4 liter pr. minut.
6. Ved indsættelse af søer, skal tomme stier være jævnt fordelt i stalddrummet.
7. Søerne tildeles halm eller andet redebygningsmateriale i ugen op til faring.
8. Gulvvarmens fremløbstemperatur indstilles så gulvets overflade bliver 34-35 °C (maks. 36 °C), når varmelampen er tændt. Tjek med infrarødt termometer.

Dårligt rengjort og fugtig farestald, som ikke er klar til indsættelse af søer

Fugtige stier ved eller efter indsættelse af søer medfører:

- Dårligt nærmiljø for soen og de nyfødte grise.
- Kolde pattegrise, der får en dårlig start. De er langsomme til at komme til yveret og få mælk.
- Et koldt yver, der stresser soen og kan give yverbetændelse.
- Nedsat luftskifte, der medfører forringet luftkvalitet i stalden.

Gødning i stier:

- Øger smittepresset.

Foderrester / kagedannelse ved krybber:

- Dårlig hygiejne, øget smittepres og nedsat appetit ved søer.

H1 - Klargøring af farestald og -stier

1.	Først fjernes løstsiddende gødning og foderrester med skovl eller lignende. Dernæst overbruses inventar og gulv grundigt, uden at vandet løber direkte i gyllekummerne. Planlæg iblødsætning i forhold til arbejdsplanen, så stalden kan iblødsættes, vaskes og udtørres, inden der indsættes nye dyr. Tørring, hvor stien udelukkende skræbes og fejes, sænker ikke smittepresset væsentligt.
2.	Ved vask skal alt synligt snavs fjernes. Farestalde, som ikke er sektionerede, kan ikke vaskes med højtryksrensere, uden at det forringer nærmiljøet for de øvrige søer og pattegrise i stalden. Påvirkningen af de andre søers nærmiljø kan reduceres ved brug af fx vaskegardiner mellem stirækkerne, eller ved kun at vaske med vandslange. Alternativt begrænses rengøringen til tørring med kalkning eller tørdeseinfektion. Diskutér rengøringsstrategi og muligheder med din rådgiver.
3.	Udtørring efter vask er i sig selv en effektiv begrænsning af smitteoverførsel mellem hvert hold grise.
4.	<p>Stalden er udtørret, når gulvtemperaturen er den samme som staldtemperaturen. Læg et stykke papir på gulvet. Krymper / krøller papiret i løbet af et par minutter, er gulvet ikke tørt. Alternativt kan lægges en plastiklomme på gulvet. Skifter gulvet under plastiklommen farve i løbet af et par minutter, er det ikke tørt. Hvis stalden ikke er tør, vil der være en vandfordampning fra gulvet. Vandfordampningen medfører, at gulvene og inventaret bliver kolde. Lavere temperatur medfører mindre ventilation og dermed et dårligt klima i stalden. Udtørring: Sker bedst ved 25 °C, og som tommelfingerregel kan der regnes med, at det kræver 0,3 liter dieselolie pr. m² sektion, der skal udtørres.</p> <p>Udetemperaturen har stor indflydelse på, hvordan stalden bør udtørres:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Udetemperatur <10 °C Tilsæt varme fx ved hjælp af en oliekanon, som i 4-8 timer yder cirka 1 kW pr. faresti. • Udetemperatur 10-20 °C Varmetilsætning er nødvendig, hvis der er høj luftfugtighed ude fx gråvejr eller regnvejr. • Udetemperatur >20 °C Udtørring kan i de fleste tilfælde sikres ved, at ventilationsanlægget sættes til maksimal ydelse, indtil gulv og inventaroverflader har nået rumtemperaturen. <p>Det er meget kritisk for pattegrisene, hvis gulvet i farestien ikke er tørt. Nyfødte pattegrisenes nedre kritiske temperatur er cirka 34 °C, men et vådt gulv vil af pattegrisene føles som værende cirka 24–29 °C. Afkøling øger ligeledes risikoen for yverbetændelse hos søerne. Derfor skal stierne være tørret helt ud inden søerne indsættes. Den relative luftfugtighed i farestalden bør være i intervallet 50-70 %. Luftfugtigheden kan kontrolleres med et våd- / tørtermometer. Summen af temperatur + luftfugtigheden skal give 85-90.</p>
5.	Mangelfuld vandoptagelse reducerer søernes foderoptagelse. Søernes vandbehov i diegivningsperioden varierer fra 35 liter til 50 liter om dagen. Trykket skal være 2-2½ atmosfære, når en femtedel af søerne i farestalden drikker samtidigt. Ydelsen kan kontrolleres ved at tappe vand i en plasticpose eller et målebæger i 30 sekunder, hvorefter volumen måles og ganges med 2. For at give et retvisende billede skal dette foretages, når vandsystemet er belastet enten omkring fodring, vask eller vandindtag til vådfoderanlæg. Eksempelvis kan en fødselshandske benyttes til at tjekke vandydelsen.
6.	Tomme stier langs ydervægge giver uens varmeproduktion i stalden. Derfor bør tomme stier fordeles jævnt i midten af stalddrummet. Stier under følere til ventilationen må <u>aldrig</u> stå tomme. Dette gælder både ved diffus- og stråleventilation.
7.	Redebygning kan afkorte faringens længde og reducere pattegrisedødeligheden. Tildeling af halm eller andet redebygningsmateriale i ugen op til faring et lovkrav. Se Bilag 7 - Beskæftigelses- og rodematerialer.
8.	Et infrarødt termometer kan eventuelt købes ved den lokale rådgivning (se H13).

H2 - Funktionskrav til farestien

Eksempel på faresti, med plads til so og grise

Farestien skal opfylde en række funktionskrav i forhold til so og pattegrise. Ved renovering eller tilbygning / nybyggeri skal der lægges vægt på følgende funktionskrav.

Soen:

1. Soen skal kunne stå og ligge i boksen - men ikke vende sig.
2. Soen skal kunne rejse og lægge sig ubesværet.
3. Krybbevolumen skal svare til udfodringsstrategien.

Pattegrisene:

4. Pattegrisene skal kunne die uhindret, og god plads ved yveret øger deres mælkeoptagelse.
5. Pattegrisene skal kunne ligge samtidigt på et fast gulv.
6. Nærmiljøet skal kunne tilpasses både nyfødte grise og grise der er 4-5 uger gamle.

Stien:

7. Stien skal tage højde for både soens og pattegrisenes pladsbehov.

Faresti, hvor nyfødte grise har dårlig plads ved yveret, når soen ligger med ryggen mod pattegrisehulen

Utilstrækkelig plads i farestien medfører:

- At soen har vanskeligere ved at ligge i sideleje, og dermed give pattegrisene adgang til yveret.
- At grisene ikke kan die uhindret, hvis soen fx ligger med ryggen mod pattegrisehulen.
- At ikke alle grisene kan ligge i det optimale nærmiljø i pattegrisehulen.

H2 - Funktionskrav til farestien

	I en fareboks skal soen kunne lægge sig, hvile og rejse sig - men ikke vende sig. Udgangspunktet for at beregne pladsforbruget er nedenstående.
1.	<p>Udgangspunktet for dimensioner på farebokse er søernes dimensioner.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Soen er i længden 200 cm (95 % af søerne), 184 cm (gns.) • Soens skulderbredde er 47 cm (95 % af søerne), 42 cm (gns.) • Soen er i dybden (ryg til bug): 71 cm (95 % af søerne), 63 cm (gns.)
2.	<p>Soen skal uhindret kunne rejse og lægge sig. Som udgangspunkt er pladsen, som soen skal bruge, når den rejser og lægger sig, soens dimension plus pladsen til bevægelsen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Soen anvender cirka 20-50 cm i længden til at rejse og lægge sig • Soen anvender cirka 20-40 cm i bredden til rejse-lægge sig bevægelsen. <p>Der er forskel i søernes alder, og dermed også i deres størrelse. I danske produktionsbesætninger udgør første kuldssøer cirka 20-25 %. Søerne er først udvoksede ved 4. kuld. Anbefalingerne svarer til 95 % af de danske søer, men mindre søer anvender samlet set mindre plads, når de rejser og lægger sig.</p> <p>Anbefalinger til fareboksens indvendige mål (inkl. plads over krybben) er cirka:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 220-250 cm i længden • 65-90 cm i bredden. <p>Dette er baseret på, at søerne ikke må kunne vende sig, og derfor er der forskel i dimensioner i boksbredde fortil og bagtil i boksen.</p>
3.	<p>Det er vigtigt, at soens foder - også sidst i diegivningsperioden, kan være i krybben. En foderration på cirka 11 FEso pr. dag fylder:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Henholdsvis 12 liter (vådfoder) eller 5 liter (tørfoder) pr. udfodring ved tre daglige udfodringer. • Henholdsvis 9 liter (vådfoder) eller 4 liter (tørfoder) pr. udfodring ved fire daglige udfodringer. • Henholdsvis 7 liter (vådfoder) eller 3 liter (tørfoder) pr. udfodring ved fem daglige udfodringer. <p>(se H19 – Fodring af diegivende søer).</p>
4.	<p>Når grisene har plads ved yveret, er det vist, at mælkenedlægningen varer 25 % længere pr. diegivning, og grisene er tungere ved fravæning. For at sikre plads til diegivning, skal der fra inventar-/boksside og til modsat inventarside være mindst kropslængden på soen (cirka 70 cm), og dertil kropslængden på pattegrisene.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Grisenes længde er 56 cm (95 % af grisene) ved fire uger og 58 cm ved fem uger. • Grisenes skulderbredde er 13 cm ved fire uger og 15 cm ved fem uger.
5.	Når pattegrise hviler i bugleje fylder 15 grise på fire uger cirka 1 m ² . Det vil sige cirka 0,07 m ² pr. gris.
6.	Varmelampen bør altid kunne placeres i låget på pattegrisehulen, og der skal være et tætsluttende låg til erstatning for lampen, når denne ikke længere anvendes. Ellers skabes der træk i hulen ('skorstenseffekt').
7.	Der skal være plads til, at grisene kan die, uanset hvilken side soen ligger på. Derfor anbefales en "die-bredde" på cirka 125 cm, beregnet ud fra soens dimension og pattegrisenes længde. Udover die-bredde anbefales det, at der er mindst 20 cm bag kanten af soens råderum til endevæg / bagvæg samt 30-40 cm til krybbe. Den anbefalede stibredde er således 170-180 cm, baseret på den p.t. mest udbredte stiindretning med pattegrisehule i hjørnet (90 cm hule, 60 cm krybbe og 30 cm modsat hulen). Stiens dimensioner vil dog afhænge af både boks- og stidesign, og bør først og fremmest tage udgangspunkt i punkt 1-4.

H3 - Søernes nærmiljø

Formål:

En høj mælkeproduktion kræver, at soen er veltilpas. Soen skal let kunne rejse, lægge og hvile sig. Den skal have mulighed for høj foder- og vandoptagelse, og der må ikke være for varmt.

1. Justering af fareboksen: Boksen skal til en hver tid justeres til soens størrelse, så soen kan rejse, lægge og hvile sig ubesværet.

- **Ved indsættelse i farestalden:** Soen skal have god plads
- **Dagen før forventet faring:** Boksen justeres ind så færre grise klemmes.
- **Fra 2-4 dage efter faring:** Boksen justeres ud, så so og pattegrise får god plads

2. Temperatur: Soen producerer bedst ved en temperatur mellem 18 og 20 °C. Omkring faring har pattegrisene behov for meget varme, så de afkøles mindst muligt

Faktaboks

Søer er forskellige. Kig på hver so ved:

- justering af boksen
- tildeling af redebygningsmateriale samt rode- og beskæftigelsesmateriale

Anbefalet strategi for rumtemperatur i farestalde

Staldindretning og drift	Før faring	Faring til dag 4	Dag 4 - 14	Dag 14 til frav.
Sektioneret - Diffus ventilation - Delvist spaltegulv - Gulvvarme i pattegrisehuler	18-20 °C	20-22 °C	Nedtrapping med cirka 0,3 °C pr. dag	17-18 °C
Stråleventilation	18-20 °C	20-22 °C ¹	18-20 °C ¹	18-20 °C ¹
Sektionerede farestalde - fuldspaltegulv	18-20 °C	22-23 °C	20-22 °C	20 °C
Ikke sektionerede farestalde (kontinuert drift) – alle ventilationsstyper	19-20 °C	19-20 °C		

¹⁾ Afhængig af ventilationsydelse samt udetemperatur og dermed nærmiljøet i stien. Der skal altid være trækfrit i pattegrisehulen

3. Redebygningsmateriale samt rode-beskæftigelsesmateriale:

- Tildel halm eller andet egnet redebygningsmateriale fra indsættelse
- Efter faring skal soen have adgang til rode-beskæftigelsesmateriale
- Søerne har individuelle behov

H3 - Søernes nærmiljø

<p>2.</p>	<p>Før faring ventileres primært efter soens behov. Når søerne farer ventileres både efter søerne og pattegrisenes behov. Efter faring ventileres efter soens behov, da pattegrisene kan søge varmen i hulen.</p> <p>Temperatur- (/fugt) - føleren skal sidde i nærheden af søernes opholdszone. Hvis føleren hænger for tæt på luftindtaget, registreres en lavere temperatur end i søernes opholdszone. Denne fejlmåling medfører lavere ventilation end tilsigtet.</p> <p>Ventilationen i farestalden styres ud fra staldens temperatur og fugtighed. Temperaturen kontrolleres med et overfladetermometer på en inventarside.</p> <p>Rumtemperaturen sænkes i løbet af diegivningsperioden, hvor søernes varmeproduktion stiger på grund af den stigende foderoptagelse og øget stofskifte i forbindelse med den store mælkeproduktion.</p> <p>Hvis det bliver for koldt i stalden, er det svært at opnå en høj nok temperatur i pattegrisehulen og soens og yverets sundhed trues.</p> <p>Hvis temperaturen er for høj, falder søernes foderoptagelse og dermed nedsættes mælkeproduktionen. Samtidig skal soen bruge energi på at komme af med varmen. Desuden øges risikoen for ihjellagte grise, idet grisene ikke er motiverede for at anvende hulen optimalt. Endelig vil risikoen for skuldarsår øges, fordi søerne pjasker med vandet og gulvet bliver fugtigt.</p> <p>Der er flere metoder til at nedsætte temperaturen i søernes opholdszone:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Øg lufthastigheden i opholdszonen (uden at det giver træk ved pattegrisene). • Køl luften med fx højtryksskøling. • Tilfør luft i søernes opholdszone.
<p>3.</p>	<p>1-2 dage før forventet faring begynder soen at bygge rede.</p> <p>Adgang til redebygningsmateriale før faring reducerer faringslængden. En kortere faring reducerer antallet af dødfødte grise, og søerne kommer hurtigere over faringen.</p> <p>Lovgivningen foreskriver, at søerne skal have passende redebygningsmateriale i tilstrækkelige mængder i ugen op til faring</p> <p>Efter faring skal soen have adgang til rode- beskæftigelsesmateriale.</p>

H4 – Faringsforberedelse

Formål:

At sikre et godt faringsforløb, få dødfødte og en god diegivning.

1. En god faring kræver grundig forberedelse

- Tjek at vandventilen yder minimum 4 l/min.
- Sæt staldtemperaturen til 18-20 °C.
- Kontroller, at gulvvarmen er tændt.
- Læg gummimåtter i stier til søer med risiko for skuldarsår
- Soen sættes ind i farestien 3-7 dage før forventet faring
- Tildel gylte 3,3 FEso/dag og søer 3,5 FEso/dag
- Tildel redebygningsmateriale dagligt
- Giv strøelse i pattegrisehulen inden faring
- Fjern møg bag ved soen dagligt
- Justér fareboksen ind dagen før forventet faring
- Vip baglågen ind
- Tænd varmelampen dagen før forventet faring
- Klargør plader til pattegrisehulerne og kasse med fødselshjælpsudstyr samt medicinkasse
- Opmærk problemsøer (dyr med risiko for mange dødfødte)
- Lad vandet i pattegrisenes vandventil løbe et par minutter.

Faktaboks

Undgå forstyrrende arbejdsopgaver i nærheden af søer lige op til faring. Det kan stresse søerne og forlænge faringen, eller sætte den i stå.

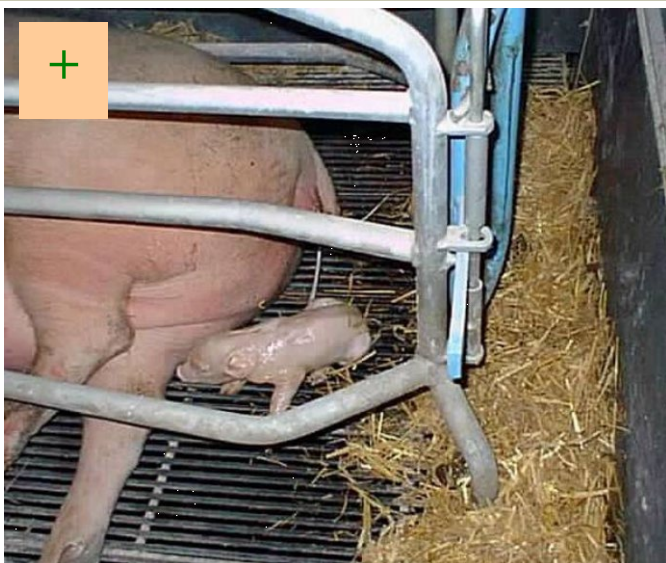
Ro omkring de søer, der skal fare

H4 – Faringsforberedelse

1.	<p>De følgende punkter forudsætter, at stien er rengjort og klargjort. Se H1 - Klargøring af farestald og -stier.</p> <p><u>Kontroller, at gulvvarmen er tændt:</u> Tjek at fremløbstemperaturen er på mindst 42 °C, så det er muligt at opnå ønsket temperatur i hulen, når den første gris fødes</p> <p><u>Soen sættes ind i farestien 3-7 dage før forventet faring:</u> Ifølge loven skal søer og gylte indsættes minimum tre dage og maksimum 7 dage før forventet faring. Når søer er løsgående i farestien, skal søerne indsættes senest 3 dage før forventet faring.</p> <p><u>Tildel gylte 3,3 FEso/dag og søer 3,5 FEso/dag:</u> Se foderhåndbogsblad nr. H19.</p> <p><u>Tildel redebygningsmateriale dagligt:</u> Redebygningsmateriale kan fx være halm. Mulighed for redebygningsadfærd beroliger soen.</p> <p><u>Strøelse i pattegrisehulen inden faring:</u> Strøelse kan gøre hulen lun og klar til grisenes ankomst. Strø med savsmuld, træmel eller lignende. Brug ikke spåner, da spåner kan medføre navleblødninger hos de nyfødte pattegrise. Det er vigtigt, at stien og pattegrisehulen er tør, inden der strøs.</p> <p><u>Fjern møg bag ved soen dagligt:</u> Et rent miljø ved fødsel nedsætter smittepresset hos pattegrisene. Desuden gøres fødselshjælpen nemmere, og den kan udføres mere hygiejnisk.</p> <p><u>Justér fareboksen ind dagen før forventet faring:</u> Boksen skal til en hver tid justeres til søens størrelse, så soen kan rejse, lægge og hvile sig ubesværet. Ved indsættelse i farestalden skal soen have god plads. Dagen før forventet faring skal boksen justeres ind, så færre grise klemmes. <i>Boksene justeres individuelt efter den enkelte sos størrelse.</i></p> <p><u>Tænd varmelampen dagen før forventet faring:</u> Nyfødte pattegrise har brug for meget varme. Varmelampen tændes dagen før forventet faring som sikkerhed for at have optimal temperatur i hulen, når den første gris bliver født. Hold låget til hulen lukket når der tændes for varmelampen.</p> <p><u>Klargør plader til pattegrisehulerne, kasse med fødselshjælpsudstyr samt medicinkasse:</u> Når de praktiske hjælpemidler er på plads og klar til brug, skal der ikke bruges tid på at finde dem, når faringen går i gang. Det anbefales at udforme en liste i forrummet, hvor indholdet i fødselshjælpskassen er skrevet op, så ingen er i tvivl om, hvad kassen skal indeholde. Kassen skal være støvtæt (=skal kunne lukkes) og skal som minimum indeholde fødselshandsker, børslim og evt. vandflaske til afvaskning inden fødselshjælp.</p> <p><u>Opmærkning af problemsøer:</u> Ældre søer og søer, der tidligere har fået mange dødfødte grise, mærkes op, så det er muligt at give disse søer ekstra opmærksomhed under faring.</p> <p><u>Pattegrisenes vandventil:</u> Vandet til pattegrisene har været stillestående i rørene siden fravæning. Derfor er det vigtigt at lade hver ventil løbe et par minutter, så rørene skylles igennem. Det er allerbedst først at lade ventilen løbe, når den første gris er født, så er vandet helt frisk til de nyfødte grise.</p>
----	---

H5 – Faringsovervågning

Nyfødt pattegrise, der er observeret rettidigt

Tag rettidigt hånd om de søer og pattegrise, der får problemer:

1. Mælk i yver, hævede skamlæber og slim fra skeden er tegn på nærtstående faring.
2. Under faringen bør soen tilses mindst hver halve time.
3. Skriv op, hvor mange grise der er født ved tilsynet.
4. Der skal højst være to timer mellem de første fire grise og herefter maksimalt en halv time mellem grisene. Giv fødsels-hjælp, hvis der ikke er født nye grise ved et tilsyn, hvis alle grise i kullet er tørre, eller hvis soen ser ud til at have presseveer, uden at der fødes grise.
5. Grise, som er små eller svage, hjælpes til yveret og sikres råmælk. Om nødvendigt varmes de, ved at de placeres under varmelampen.
6. Vurdér om faringen er afsluttet. Ved tvivl undersøges fødselskanalen.
7. Når soen er færdig med at fare, skal soens sundhed vurderes. Mærk efter enkelte hårde mælkekirtler, og vurder soens ædelyst og villighed til at give mælk.

Et dårligt faringsforløb, der ikke er blevet overvåget

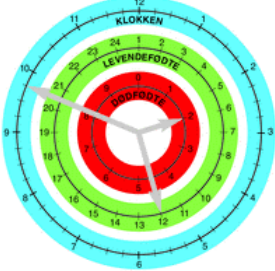
For soen medfører mangelfuld faringsovervågning at:

- Et dårligt faringsforløb ikke opdages.
- Soen afkræftes og får sværere ved at komme i gang med den efterfølgende diegivning.

For pattegrise medfører mangelfuld faringsovervågning at:

- Antal grise der dør af iltmangel stiger.
- Svage grise dør, da de ikke får råmælk og varme.

H5 – Faringsovervågning

1.	1-3 dage før faringen hæver soens vulva og bliver rød. Fra 24 timer før faring, kan der malkes klar væske ud af yveret. Fra der er cirka 12 timer til faring, kan der malkes råmælk ud af yveret og der kan ses klart slim i skeden.
2.	Hvis der ikke er født grise den sidste time, så vurder, om der er færre grise i kuldet end forventet. Hvis der samtidig kun er kommet 1-2 efterbyrder, eller hvis soen er urolig, så bør der gennemføres fødselshjælp, se H6 – Fødselshjælp. Ved fødselshjælp stresses soen, og veerne vil ofte være svage i den følgende time. Dette forsinker faringen. Derfor skal der kun gennemføres fødselshjælp, hvis der er mistanke om, at der er noget galt.
3.	<p>Skriv på sokortet eller på en faringsoversigt ved hver so, hvor mange grise, der var ved tilsynet. Ved næste tilsyn kan du se, om der er født flere grise. Skriv eventuelt klokkeslættet for hvert tilsyn.</p> <p>Her kan bruges en F-skive eller registrere på LISA (Faringsovervågning VengSystem A/S)</p>
	
4.	Der må højst være to timer mellem hver af de første fire grise og herefter maksimalt en halv time mellem grisene. Hvis der kun er tørre grise ved et tilsyn, har soen ikke fået grise den sidste halve time. Den normale faring varer cirka 6 timer. Dette betyder, at der ved lav kuldstørrelse er lang tid imellem grisene, mens der er kort tid imellem grisene ved høj kuldstørrelse. Generelt er der 10 minutter imellem grisene, men der kan komme pauser på op til en time. Lange pauser skyldes ofte, at faringen er gået i stå. Her bør der gribes ind med fødselshjælp, da risikoen for dødfødte grise ellers øges. Hvis der i besætningen er mange dødfødte grise, kan natovervågning være en god idé.
5.	Små eller svage grise har svært ved at komme til yveret. De skal sikres råmælk. Hvis du opdager dem sent, så de er blevet kolde og svage, så kan de lægges under varmelampen eller i en varmekasse. Både kulde og sult ødelægger tarmens overflade hos nyfødte grise. Råmælk sikres ved at hjælpe grisen til yveret, malke råmælk ud i munden på grisen eller ved at have en råmælksbank (se nedenfor).
6.	Når soen er færdig med at fare, skal det vurderes, om faringen er færdig, eller om der kan være tilbageholdte fostre i soen. Når soen er rolig og tager sig af grisene, har ædelyst og der ligger mange efterbyrder bag soen (en efterbyrd pr. gris), så er faringen færdig. Ved tvivl gives fødselshjælp. Se H6 – Fødselshjælp.
7.	Faringen er hård for soen. Hvis soen er syg efter faringen, skal den behandles, så so og grise kommer til at fungere.

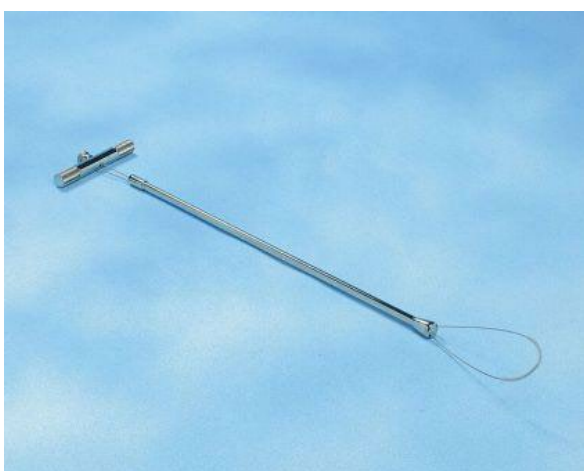
Udmalkning af råmælk til svage grise	
•	Mælken kan malkes ud i munden på grisen.
•	Malk ud i en kop. Vælg en rolig so, der er i gang med, eller lige er blevet færdig med, at fare. Brug hånden på samme måde som ved håndmalkning af en ko. Råmælk kan efterfølgende tildeles de svage grise med fx en engangssprøjte (se H7). 10 ml råmælk er nok til at sikre en lille pattegris nok antistoffer, men grisen skal efterfølgende have nok råmælk eller mælk til at overleve det første døgn. Regn med mindst 150 g mælk til at sikre overlevelsen af en gris på 800 g det første døgn.

H6 – Fødselshjælp

Korrekt ydet fødselshjælp

Fødselsslynge

Rettidig fødselshjælp redder både soen og den gris, der sidder fast samt de efterfølgende grise:

1. Er fødselshjælp nødvendig? Ellers er det bedre at lade være.
2. Der må ikke være inventar mellem armen og soen. Soen må ikke kunne skade din arm ved at smide sig.
3. Vask omkring soens kønsåbning med sæbe og skyl efter med lunkent vand.
4. Sæt dig på hug bag soen, kom en handske på og godt med børslim på armen.
5. Undlad at smøre børslimen ud. Den jævner sig selv ud, når du fører hånden ind i soen.
6. Undgå at røre noget som helst med handsken, og før hånden ind i soens skede.
7. Forlæns grise gribes om nakken eller underkæben.
8. Baglæns grise gribes om bagbenene med benene mellem hhv. pege- og langfinger og langfinger og ringfinger.
9. Træk grisene ud i et jævnt træk.
10. Grisene slynges en gang frem og tilbage, så luftvejene tømmes.
11. Hvis soen står op, lægges grisene i sikkerhed i hulen.
12. Hvis soen ligger ned, lægges grisen ved yveret af soen.
13. Træk alle de grise ud der kan nås.
14. Efter fødselshjælp skal soen have ro. Hvis der ikke er født flere grise efter en halv time, skal soen undersøges igen.

Et dårligt faringsforløb, hvor der burde være foretaget fødselshjælp

Eksempler på dårlige faringsforløb.

Ingen veer:

- Giv fødselshjælp.
- Træk flest mulige grise ud.
- Hvis der ikke er født flere grise efter en halv time, undersøges soen igen.

Gris blokerer fødselsvejen:

- Giv fødselshjælp.
- Træk flest mulige grise ud.
- Giv soen ro i en time og undersøg derefter igen.

Grisen ligger forkert i fødselsvejen:

- Giv fødselshjælp.
- Skub grisen indefter.
- Grib fat om hoved eller bagben og træk grisen ud.

H6 – Fødselshjælp

1.	Fødselshjælp skal kun gennemføres, hvis du mener, at det er nødvendigt. Se H5 – Faringsovervågning. Ved fødselshjælp skades børslimhinden, og der flyttes bakterier ind i børen. Søer, der modtager fødselshjælp, har øget risiko for efterfølgende børbetændelse. Det vil påvirke soens velbefindende, mælkeydelse og frugtbarhed. Derfor er god hygiejne afgørende for soens sundhed.
2.	Ryd op omkring soen, så fødselshjælp kan gennemføres uden at skulle åbne inventar eller flytte spande og flasker. Hvis soen står op, og armen føres over et skillerum og ind i skeden, kan armen komme til skade, hvis soen smider sig.
3.	Vask soens kønsåbning med sæbe og skyl med lunkent vand, så der ikke kommer gødning med ind i børen.
4.	Brug en handske, så du ikke bliver allergisk overfor børvæske. Børslim beskytter børslimhinden imod skader, så slimhinden ikke hæver. Børslim nedsætter også risikoen for børbetændelse. Hånden uden handske skal bruges til at håndtere de grise, der er kommet ud af soen. Hvis hånden med handsken rører ved andet end fødselsgangen og grisene på vej ud, skal handsken skiftes.
5.	Undgå at få bakterier på handsken, som kommer med ind i børen og giver bør-infektion. De største risici er at du rører ved inventaret, soens ryg eller ved gulvet med handsken inden du laver fødselshjælp. Kom børslim på oversiden af hånden, og lad være med at glatte børslimen ud med den anden (beskidte) hånd.
7.	Forlæns grise gribes om nakken. Kan dette ikke lade sig gøre, så gribes grisens underkæbe. Hvis det heller ikke er muligt, så grib de to forben over forknæene mellem pegefingre og langfingre og mellem langfingre og ringfingre, så du har et ben mellem to fingre. I sidste ende kan det blive nødvendigt at benytte et redskab (se nedenfor).
8.	Baglæns grise gribes omkring bagbenene over hasen. Grib benene mellem pegefingre og langfingre og mellem langfingre og ringfingre, så du har et ben mellem to fingre.
9.	Træk grisene ud i et jævnt træk, så du har styr på, hvor meget kraft du bruger, ellers sker der skade på soen.
10.	Grise født ved fødselshjælp har ofte slim i lungerne. Hold grisen i bagbenene og slyng den en gang frem og tilbage, så slimen slynges ud. Brug den hånd som du ikke har brugt til at foretage fødselshjælp.
11.	Grise født ved fødselshjælp er ofte svage. Hvis soen står op, er der risiko for, at den lægger sig på grisene. Derfor er det bedre, at grisen får varme og sikkerhed i pattegrisehulen.
12.	Hvis soen lægger ned, lægges den udtrukne gris ved yveret af soen. Flyt eventuelle kuld-søskende, så grisen får en patte.
13.	Fødselshjælpen er først færdig, når du har trukket alle de grise ud, du kan nå.
14.	Fødselshjælp stresser soen. Det medfører, at vernerne går i stå i op til en time. Soen skal tilses en time efter fødselshjælp. Hvis du mærkede grise i soen, som du ikke kunne nå, bør den første fødselshjælp dog følges op efter 30 minutter.

Redskaber: Det kan være umuligt at få rigtigt fat i en gris ved fødselshjælp. Derfor bør der være et rent redskab til fødselshjælp i farestalden. Der er følgende muligheder:

- **Fødselsslyngen** er et rør med en tråd. Røret styrer tråden hen til grisen, og tråden føres bag grisens hoved, om underkæben eller omkring bagbenene, så der er fat i grisen.

H7 - Råmælksforsyning til alle grise samt brug af mindste-amme

Råmælk sikrer, at de nyfødte grise får antistoffer imod besætnings sygdomme og den første vigtige energi.

Soen giver god og tilstrækkelig råmælk, når den er rask, godt immuniseret og optimalt fodret.

I store kuld kan splitmalkning sikre en del af råmælken til de mindste pattegrise i kullet. Det er især relevant, hvis der går lang tid fra afsluttet faring indtil kuldudjævning.

1. Mindste grise (under 700 gram)

- De mindste grise samles ved en mindste-amme gerne 1-2 gange dagligt
- De svageste grise gives et energitilskud, så de får energi nok til at die
- Der lægges 14 grise til mindste-ammen, mælkeanlæg eller ej. Hvis der dør grise hos mindste-ammen indenfor de første 48 timer, kan der suppleres med nye grise
- Der skal tilføres så meget varme, at de mindste grise har korrekt liggeadfærd. Brug fx varmelampe med 150/175 W, ekstra forhæng, hundehulsplader
- Hvis ikke grisen er i stand til at die efter tildeling af energi og varme, bør den aflives!
- Hvis der er født for få små grise til at lave en mindste-amme, samles de mindste grise ved en so
- De små pattegrise skal have let adgang til vand fx vandspejl i et trug, som alle grise kan nå.

2. Øvrige grise (over 700 gram)

- Grise har haft tid nok til at optage råmælk, når navlestrengen er tør - typisk 8 timer efter fødsel
- Når grisen har optaget råmælk nok, kan den flyttes til en anden so.

Denne gris skal til en mindste-amme

Faktaboks

Råmælk giver både grisen immunitet og energi. For at få den fornødne immunitet skal grisen have 10-15 ml råmælk afhængig af grisens størrelse. Det første døgn skal grisene have den energi, som findes i 200 ml somælk.

Faktaboks

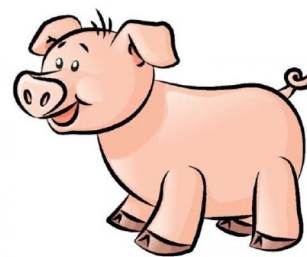
Mindste-amme er en so, der er ved at fare eller lige har afsluttet faringen, så den stadig giver råmælk. Mindste-ammen bør have små patter, der er lettilgængelige for pattegrisene.

H7 – Råmælksforsyning til alle grise samt brug af mindste-amme

1.	For at være klar til kuldudjævning, giver det et godt overblik at tælle grisene, når de lukkes ind i hulen omkring fodring. Optællingen deles i normale grise og grise under 700 gram.
1.	Hvis flere end 5 % af de levendefødte grise vejer under 700 gram, kan det skyldes andre parametre i besætningen (fx fodring i drægtighedsstalden).
1.	Søer giver råmælk i 24 timer efter fødsel af første gris. Mindste-amme er en so, der er ved at fare eller lige har afsluttet faringen, så den stadigvæk giver råmælk. Mindsteammens bør have små patter, der er let tilgængelig for pattegrisene. Undgå så vidt muligt at bruge gylte som mindste-ammer, da gylte kan mangle antistoffer mod nogle af besætningens sygdomme. Mindste-ammens egne pattegrise skal sikres råmælk fra egen mor eller fra anden so, der stadigvæk giver råmælk.
1.	Den nyfødte pattegris har gavn af ikke at blive afkølet. Det sikres ved at placere de mindste grise under en varmekilde. De mindste af grisene kan boostes yderligere ved at give dem et energitilskud. Energitilskud kan være 5 ml af opløsning bestående af 200 gram druesukker (glucose) opløst i 1 liter vand. Tilskuddet gives i munden tre gange indenfor det første levedøgn.
1.	Svage, nyfødte grise over 700 gram kan også flyttes til en mindste-amme.
1.	Når pattegrisene har lært at bruge pattegrisehulen efter cirka 1 døgn sættes en hundehulsplade op foran hulen for at hæve temperaturen i hulen.
1.	Vand i et vandtrug kan desuden bruges til at se, om soen malker godt. Hvis pattegrisene ikke drikker af trugene de første 2 dage efter kuldudjævning, er det et tegn på, at grisene drikker hos deres mor.
1.	Splitmalkning foretages, ved at de største grise i kuldet lukkes inde i hulen i maks. 45 minutter, så de 10-12 mindste grise i kuldet får bedre adgang til yveret.
2.	Det er vigtigt, at grisene ikke flyttes for tidligt fra soen. Et godt tip er at mærke de nyfødte pattegrise i kuldet op ved aftenrunden. Disse grise er klar til kuldudjævning den kommende morgen.
2.	Kun råmælk dannet af søer og gylte i besætningen beskytter grisene imod de sygdomme, som findes i besætningen. Dette er fx tarmbrand, rødsyge. En so skal enten selv have haft sygdommene, eller de skal være vaccineret imod disse, for at kunne danne de rigtige antistoffer. Gyltekuld kan få diarré, fordi gyltene ikke selv har oplevet en given diarrésygdom.
2.	Under faringen udskiller soen løbende råmælk. Pattegrisene skiftes til at afsøge yveret og optage råmælk. En gris, der ikke kommer til yveret, bør hjælpes af personalet. 2 timer efter fødsel af den enkelte gris har 70 % (2 ud af 3 grise) tilstrækkelig med antistoffer i blodet. 8 timer efter fødsel har 95 % af grisene nok antistoffer i blodet. Anbefalingen er derfor at lade alle grise få minimum 8 timer ved egen moder/en nyfaret so, der producerer råmælk, inden den eventuelt flyttes. Grisens navle er tør, når grisen er cirka 8 timer gammel – det kan være et tegn på, at grisen kan flyttes.
2.	Ko-råmælk indeholder ikke immunstoffer mod tarmbrand, rødsyge, colidiarré mm. Ko-råmælk i pulverform kan udelukkende anvendes som energikilde.
2.	Det er hensigtsmæssigt at bruge arbejdstiden på at sikre energi til grisene, så pattegrisene dier ved egen kraft, fremfor at bruge arbejdstid på at malke råmælk ud og give det til pattegrisene.

H8 – Kuldudjævning og ammesøer

Ved kuldudjævning sikres, at alle søer passer flest mulige pattegrise og at de forskellige grise passes af de rigtige søer.

1. Kuldudjævning

- Tæl de nyfødte pattegrise ved søerne
- De mindste grise (under 700 gram) placeres ved en mindste-amme
- Kuldudjævning må påbegyndes, når grisene har optaget tilstrækkelig med råmælk
- Tæl søernes funktionsdygtige patter – det kan med fordel gøres inden faring, så du ved hvor mange grise, der kan sættes til soen *)
- Flyt de største overskydende grise fra faringerne til ammesøer
- Flyt så få grise som muligt mellem kuldene.

*) Hvis der er mælkeanlæg i farestalden, kuldudjævnes til +2 pattegrise i forhold til antallet af funktionsdygtige patter.

Faktaboks

Indtil 48 timer efter faringen kan man lægge grise til ledige patter hos soen, uden at patten er bliver gold forinden.

2. Ammeso

Det anbefales at bruge 2-trins ammesøer. Det er en fordel at have udpeget de søer, der kan bruges som amme-og mellemsøer, dagen før de skal bruges.

- Ammesoen:
  - modtager de overskydende nyfødte grise
  - er en yngre so, i middel huld, som har passet egne grise godt
  - har faret for 4-8 dage siden
  - modtager ikke flere grise, end den har afleveret
  - ved sektioneret drift flyttes til grisenes sektion.

De 4-8 dage gamle grise flyttes til en **mellemsø**, der har været diegivende i mindst 21 dage.

3. Mellemsø

- Mellemsøen fravæmmer grise, som er mindst 21 dage gamle, og modtager 4-8 dage gamle grise fra ammesoen.
- Mellemsøen:
  - er en so, der er i middel huld, og hvor patterne er tilgængelige for grisene
  - har passet egne grise godt
  - modtager ikke flere grise, end den har afleveret
  - ved sektioneret drift flyttes til grisenes sektion.

H8 – Kuldudjævning og ammesøer

0.	Hvis grisenes sikres råmælk, er det ikke væsentligt for grisens overlevelse eller tilvækst, om den opfostres hos egen mor eller hos en anden so.
0.	Af hensyn til arbejdsbelastningen giver det mindst arbejde at lade flest muligt grise blive hos egen mor.
1.	Kuldudjævning Der kan gå 3-8 timer, før de flyttede grise optager mælk hos den nye so. De nyfødte grise, som flyttes, skal derfor have livskraft til at klare flytningen.
1.	En indikator, på at grisene har fået råmælk nok, er at deres navlestreng er tør helt op til navlestedet.
1.	Store og gamle søer har brug for meget stimulering af yveret for at malke optimalt. Derfor skal de altid have store grise efter kuldudjævning. Det samme gør sig gældende ved syge, nyfarede søer.
1.	Ombytning af grise, der er mere end 48 timer gamle, mellem kuld kan ikke anbefales, fordi smittespredningen øges, og der kommer uro i kuldene og dermed lavere kuldtilvækst.
2.	Ammesoen Hvis ammesoen ligger på maven 3-5 timer efter den har fået et nyt kuld grise, og der ikke er observeret mælkenedlægning: <ul style="list-style-type: none"> • gives soen smertestillende præparat efter dyrlægens anvisninger inden grisene sættes til soen • tildes soen halm, hø, øl eller lignende. Hvis soen ikke har accepteret grisene efter 8 timer, skal grisene flyttes til en anden ammeso. Og mellemsoen får grise i samme alder og størrelse, som den afleverede til mellemsoen.
2.	Hvis besætningen generelt har udfordringer med, at ammesøerne ikke accepterer grisene, kan det forsøges at lade de nyfødte og soens egne grise gå sammen i farestien i 1 time, inden kuldene adskilles. Det kan <u>ikke</u> anbefales at: <ul style="list-style-type: none"> • ammesoen går uden pattegrise i 1-2 timer, da ammesoen ikke accepterer de nye grise hurtigere af den grund • lade 2 af ammesoens egne grise gå sammen med de nye grise i 12 timer, da det giver uro i kuldet, fordi der er for mange grise ved yveret i for lang tid. Det kan muligvis fungere, hvis antallet af patter stemmer overens med antallet af ammegrise.
3.	Mellemsoen Mellemsoen kan komme i brunst i farestalden, hvis den i en periode ikke har nogle pattegrise at give mælk til. Det er derfor en god ide at mærke mellemsøerne op, så der er ekstra opmærksomhed rettet imod disse den sidste uge inden fravæning samt i løbeafdelingen.
2.+3.	Amme- og mellemsoen I et sektioneret system skal ammesoen og mellemsoen flyttes til en sti i den sektion, som grisene er blevet født i. Denne praksis anbefales, da ammesoen flytter færre sygdomsfremkaldende bakterier end pattegrisene. Når grisene skal fravænes, sker det samtidig med de øvrige grise i sektionen.

H11 - Ombytning af kuld

Ombytningen af hele kuldet med nedsat trivsel er lykkedes

En so, som går i stå, kan malkes op af et kuld livskraftige pattegrise.

1. Hvis et helt kuld grise ved en so viser tegn på nedsat trivsel, skal de byttes med grise fra en so, som malker godt.
2. Soen, som skal modtage kuldet med nedsat trivsel, skal selv have store, ensartede grise.
3. Soen, som skal modtage kuldet med nedsat trivsel, bør være en ung so.
4. Ombytningen sker direkte. Det vil sige, at søerne ligger på intet tidspunkt uden grise.
5. Der skal være lige mange grise ved de to søer, som bytter kuld.
6. Efter ombytning ydes positiv særbehandling til kuldet med nedsat trivsel, eventuelt en varmelampe.
7. I forbindelse med ombytning skal søernes foderstyrke ikke ændres.

Kuldet med nedsat trivsel blev flyttet for sent, grisene er for svage, og det betyder en øget dødelighed

Ombytningen mislykkes, hvis:

- Ombytningen er sket for sent, og grisene med nedsat trivsel er blevet for svage til at die.
- Soen med kuldet med nedsat trivsel er syg.
- Kuldet med nedsat trivsel er syg.
- Soen ligger meget i bugleje, eller står op, så grisene ikke kan komme til at die.
- Pattegrisene er urolige - muligvis fordi soen ikke lader dem die.

H11 - Ombytning af kuld

	Inden der byttes kuld, tjekkes at alle øvrige forhold er i orden (se H14, H15 og H16).
1.	Ombytning af kuld er oftest aktuel i den første eller anden uge efter faring. Ombytning af to kuld bruges, når hele / størstedelen af et kuld har nedsat trivsel. Hvis det kun er få grise i et kuld, som har nedsat trivsel, så se H12 – Opsamlingsso til pattegrise med nedsat trivsel.
2.	Det er meget vigtigt, at soen, som modtager kuldet med nedsat trivsel, har en høj mælkeydelse, så de svage grise hurtigt tilbydes nok mælk. Samtidig betyder det, at de store grise, som flyttes til soen med nedsat mælkeydelse, hurtigt kommer i gang med at die. På denne måde stimuleres soen til en øget mælkeproduktion.
3.	Unge søer er hurtigere til at acceptere et nyt kuld.
4.	Tid er en vigtig faktor, idet kuldet med nedsat trivsel ikke tåler yderligere modgang. Hold øje med, at det svage kuld kommer i gang med at die, da de ikke altid er stærke nok til at stimulere den nye so.
5.	Hele kuldet flyttes, og derved undgås det, at pattegrisene skal etablere ny patteorden. Derfor er det vigtigt, at der er lige mange funktionsdygtige pætter ved de to søer, som bytter kuld.
6.	Det er meget vigtigt at sikre kuldet med nedsat trivsel optimale forhold (se H13 og H23).
7.	De to søer, som bytter kuld, sættes ikke ned i foder på ombytningsdagen. Hold øje med om søerne har den forventede foderoptagelse specielt i de første dage efter ombytningen. Hvis soen, som afleverede kuldet med nedsat trivsel, ikke kan malkes op, må kuldet flyttes til en opsamlingsso (se H12).

H12 - Opsamlingsso til pattegrise med nedsat trivsel

Sulten gris som bør flyttes til en opsamlingsso

Det kan ikke undgås, at der forekommer grise, som falder fra i forhold til resten af kuld. De kan med fordel flyttes til en opsamlingsso.

1. Opsamlingssoen skal passe de pattegrise, der ikke kan klare sig i deres oprindelige kuld.
2. Opsamlingssoen er en velfungerende so, der har fravænnnet egne ensartede og trivelige grise, der er flyttet til klimastalden.
3. Opsamlingssoen kan være en udsætterso.
4. Opsamlingssoen sættes 2 FEso ned.
5. Etablér opsamlingssoen, inden grisene bliver for utrivelige.
6. Hold øje med, at opsamlingssoen accepterer pattegrisene.
7. Pas på, at du ikke bruger opsamlingssoen til små, men sunde, grise.

Syg gris, der ikke bør flyttes

Det er ikke optimalt at:

- Flytte en syg gris, da den så vil smitte flere grise. I stedet skal den syge gris behandles, og det skal sikres, at den får mælk.
- Flytte sunde og raske grise, hvis de er små, men trivelige. Dette giver blot uro i patteorden i kuld, som de flyttes fra, og i kuld, som de flyttes til.
- Flytte en gris videre til endnu en opsamlingsso, hvis grisen ikke er klar til fravænnning samtidig med de øvrige grise ved opsamlingssoen.

H12 - Opsamlingsso til pattegrise med nedsat trivsel

1.	Få overblik over, hvornår der skal etableres en opsamlingsso. Sæt en tøjklamme på sotavlen hos de søer, hvor der er en gris med begyndende tegn på nedsat trivsel. Når der er brugt et antal tøjklammer, der svarer til det antal pattegrise, opsamlingssoen kan passe, etableres opsamlingssoen. Vær opmærksom på grise med nedsat trivsel, så det ikke bliver for sent at etablere opsamlingssoen. Se Bilag 11 - Opsamlingsso.
2.	Opsamlingssoen skal være en rask so i passende huld, uden skuldersår eller dårlige ben.
3.	En opsamlingsso kan være en udsætterso i passende huld. Der er risiko for, at en opsamlingsso kommer i brunst i farestalden, hvilket er uden betydning for holdstyringen når det er en udsætterso. Der er en produktivitetmæssig fordel i at bruge de yngre søer som ammesøer, og derved vil der sjældent være tilstrækkeligt antal unge søer til at kunne bruge disse som opsamlingssoer.
4.	Soens daglige foderration sænkes med 2 FEso for at undgå, at soen kommer i brunst, og for at undgå, at soen går i stå. Vær ekstra opmærksom på opsamlingssoens foderoptagelse, og på evt. udvikling af yverbetændelse de første dage efter etablering af opsamlingskudet.
5.	Især i første leveuge skal opsamlingssoen etableres hurtigt, da det ofte er sult, der gør, at pattegrisene får nedsat trivsel. Derefter er det primært som følge af sygdom eller dårligt fungerende patter hos soen, at grisene skal flyttes til en opsamlingsso.
6.	Hvis pattegrisene er urolige, og soen enten står meget eller ligger i bugleje efter et døgn, kan det skyldes, at opsamlingssoen ikke har accepteret kudet. Opsamlingssoen kan også være gået i stå. Det bør overvejes at bytte kudet med et andet kuld (se H11 – Ombytning af kuld).
7.	Grise i et kuld kan godt have forskellig størrelse. Hvis grisene trives i deres oprindelige kuld, men bare er mindre end resten af kudet, skal de ikke flyttes.

H13 - Pattegrisenes nærmiljø

Godt nærmiljø kort efter faring

Nærmiljøet sidst i diegivningsperioden

Nærmiljøet i pattegrisehulen bør vurderes inden kl. 8:30, og er optimalt hvis:

1. Pattegrisene ligger samlet i et lag og fylder hulen ud fra bunden.
2. Der er tørt.
3. Der er trækfrit.
4. Der er plads til, at alle grise kan ligge i hulen.
5. Nedenstående anbefalet temperaturstrategi følges for at optimere pattegrisenes nærmiljø.

Dag	0 - 4	4 - 14	14 - frav.
Temperatur på gulvet i hule i °C	34 - 36	32 - 34	30
Fremløbs-temp. i gulvvarme i °C	40 - 42	Cirka 40	30 - 35
Varmelampe (100 Watt-pære)	+	Slukkes dag 3 - 5	÷

Et for koldt nærmiljø

Grisene har ikke brug for varmelampen

Der er for koldt i hulen, hvis:

- Grisene klumper. Tjek gulvvarme, og om der er slukket for tidligt for varmelampen. Undersøg også for træk / skorstenseffekt, hvis varmelampen er placeret i låget i pattegrisehulen.

Der er for varmt i hulen, hvis:

- Grisene ikke ligger under den tændte lampe.
  - **Dag 0-5** Der er for varmt under lampen - tjek lampens effekt (100 Watt) og afstanden til gulvet (50 cm).
  - **Dag 5-** Grisene har ikke længere brug for varmelampen.
- Grisene ikke fylder op fra bagvæggen i hulen og frem eller ligger uden for hulen, tjek gulvvarme (fremløbstemperaturen reduceres) og sluk eventuelt varmelampen.

H13 - Pattegrisenes nærmiljø

	<p>Nærmiljøet bør altid vurderes inden kl. 8:30 om morgenen, da natten er det mest kritiske tidspunkt.</p> <p>So og pattegrise har meget forskellige behov med hensyn til nærmiljø for at have det optimalt. Soens nærmiljø skal tilgodeses med klimaet i stalden, og pattegrisene skal have deres krav til nærmiljøet opfyldt i pattegrisehulen. Varmelamper tændes i farestier, hvor soen forventes at fare den kommende nat.</p> <p>Ofte går der cirka et døgn efter faring, før pattegrisene finder på plads i pattegrisehulen, derfor er en høj staldtemperatur (cirka 22 °C) det første døgn nødvendig ved sektioneret drift.</p>
1.	<p>Hvis pattegrisene ikke ligger i ét lag fra hulens bagende, er det et klart signal om, at der er behov for indgriben.</p> <p>Hvis der er problemer med at holde varmen hos grise tidligt i diegivningsperioden, kan temperaturen i pattegrisehulen hæves ved at afdække en del af adgangen til hulen med en 'hundehulsplade'. Det er vigtigt, at hullet i pladen er stort nok, så alle grise uhindret kan komme ud og ind af hulen (minimum 20 cm høj og 15 cm bred).</p>
2.	<p>Det er meget kritisk for pattegrisene, hvis gulvet i pattegrisehulen er fugtigt. Et vådt gulv vil være 5-10 °C koldere end et tilsvarende tørt gulv. Fugtigt gulv i hulerne kan skyldes:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Manglende udtørring inden indsættelse. • Diarré hos pattegrisene. • For varmt nærmiljø. • En so der leger med vandet.
3.	<p>Pattegrisehulen skal være det varmeste sted i stien. Grise vil føle træk, hvis kold luft strømmer ind i den varme hule. Træk opstår typisk, hvis der er utætheder i pattegrisehulen fx ved:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hullet til lampen, når lampen er fjernet, og der mangler låg ("skorstenseffekt"). • Utætte samlinger mellem bagvæg og sidevæg eller låget på hulen. • Defekt eller manglende nedadbukket forkant. <p>Svineri kan opstå, hvis hulen ikke er tæt, eller hvis bagvæggen er kold.</p>
4.	<p>Pattegrise fylder cirka tre gange så meget ved en alder på fire uger som ved fødsel. Sidst i diegivningsperioden, når rumtemperaturen er under 20 °C, og det er derfor nødvendigt, at alle pattegrisene kan få opfyldt deres varmebehov i pattegrisehulen.</p>
5.	<p>De anbefalede temperaturer skal betragtes som vejledende. Justering skal altid ske ud fra grisenes adfærd.</p> <p>For nyfødte pattegrise er temperaturkravet i smågrisehulen 34-36 °C. En lavere temperatur vil sænke de nyfødte pattegrisens kropstemperatur. Erfaringer viser, at allerede efter cirka to timer på et koldt gulv, falder pattegrisens kropstemperatur, så risikoen for sygdom øges markant. Fremløbs- og returtemperatur på gulvvarme kan måles med et infrarødt termometer. Der må ikke være mere end 2-3 graders forskel. Er forskellen større, tjekkes cirkulationspumpen. En større forskel kan også skyldes, at vandet afkøles et sted i kredsløbet. Fx hvis der er et stort varmetab på grund af, at gulvet er vådt. Der kan også ske varmetab til inspektionsgangen fra sidevendte stier. En stor temperaturforskul vil kunne mærkes, hvis der holdes med den ene hånd om røret med fremløb og den anden hånd om røret med returløb.</p> <p>Ved sidevendte farestier er varmetabet i hulen større end ved bagvendte farestier. Af den årsag kan det være nødvendigt med en højere fremløbstemperatur eller en højere effekt på pæren i varmelampen.</p> <p>Hvis der er fuldspalter med varmeplader, bør fremløbstemperaturen være 37-38 °C. Temperaturstrategien for en fuldspaltestald kan ses i H3 – Søernes nærmiljø.</p> <p>I perioder med store forskelle mellem dag- og nattemperatur:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hvis der er diffus ventilation og låg på pattegrisehulerne, er strategien uændret. • Hvis der er stråleventilation, kan der være behov for at hæve staldtemperaturen 1-3 °C i disse perioder for at undgå træk.

H14 - Tilsyn i farestalden af søer, pattegrise, stald og sti

Medarbejder, der har tilsyn med grise i faresti

Alle farestier gennemgås hver dag.

Før gennemgang af hver enkelt faresti bemærk da staldrummets klima (varme / kulde / træk). Hvis du kan se grisene oppe at gå, skal du ikke gå ind i stien.

1. Stil dig foran farestien, og dan dig et overblik over pattegrisenes liggeadfærd, og soens adfærd.
2. Tjek soens tilstand.
3. Tjek foder og vandtildeling til søer og pattegrise.
4. Tjek hulens miljø.
5. Løft pattegrisehulens låg op.
6. Få alle grise op at stå og gå.
7. Vurdér grisenes sundhed og foretag eventuelt behandling.
8. Tag beslutning om, hvad der skal ske med utrivelige pattegrise.
9. Vurdér om fareboksen skal justeres i dag.

Grise, der burde være behandlet

Manglende tilsyn i farestalden kan føre til:

- Flere døde pattegrise på grund af ledbetændelse eller anden sygdom.
- Flere døde og uens pattegrise fordi grise med nedsat trivsel ikke bliver flyttet i tide.
- Dårligt overblik over hvor og hvornår, der skal gribes ind over for syge og svage pattegrise.
- Søer med ubehandlede lidelser.

H14 - Tilsyn i farestalden af søer, pattegrise, stald og sti

	Det er vigtigt at tilse alle pattegrise hver dag. Start pattegrisetilsynet ved de yngste grise af smitemæssige hensyn. Grise fra 0-7 dage efter fødsel kan hurtigt falde bagud, og de skal flyttes, inden der er gået ½-1 døgn for at overleve. De resterende dage frem til fravænnning er også vigtige. En gris med akut opstået sygdom skal behandles i tide, og en gris med begyndende ledbetændelse kan kun kureres, når den behandles i en tidlig fase.
1.	Det første indtryk af tilstanden i stien er oftest retningsgivende. Tegnene på, at der er noget galt, er fx uens grise, søgende grise ved soens yver, grise der klumper i hulen, eller søer der ligger i bugleje.
2.	Søerne observeres for rødme på yver, benproblemer, skulderblad, skuldarsårsforekomst, huld mv. Eventuel behandling foretages (se H25 og H15).
3.	Se ved tilsyn efter, om pattegrisenes trug er tomt hver dag. Justér fodermængden (se H23). Se desuden efter, om soens foderautomat fungerer korrekt.
4.	lagttag den uforstyrrede hule. Grisene skal ligge i et lag.
5.	Hvis der er grise, som ikke rejser sig ved tilsynet, skal de drives op og undersøges. "Centralopluk", til en række huler ad gangen, kan lette tilsynet væsentligt. Det skal tjekkes, om pattegrisehulen er tør, varm, fugtig eller våd. Tjek desuden, om det trækker i stien (se H13).
6.	Selv om grisene ligger i ét lag under overdækningen i hulen og ser sunde og friske ud, er det alligevel vigtigt at få alle grisene op at stå og gå, så eventuelle benproblemer og andet kan ses og behandles. HUSK at når dyrene ligger ned, kan dyrene ses, men det er ikke muligt at se, hvad de fejler.
7.	Er der problemer med for stor pattegrisedødelighed laves registreringer over dødsårsager i en periode. Se Bilag 14 - Registrering af pattegrisedødelighed (eksempel). Når en pattegris er behandlet det anbefalede antal gange og stadig virker syg, skal det vurderes om behandlingen skal fortsættes, eller om grisen skal aflives (se H16).
8.	Grise, der er skarpe over ryggen og indsunkne omkring flankerne, får for lidt at æde, og bør derfor flyttes hurtigst muligt til en opsamlingsso (se H12). Hvis soen er gået i stå, så et helt kuld pattegrise har begyndende nedsat trivsel, findes en anden so med det samme antal grise, som er godt i gang. De to kuld bytter so. Dermed kommer de svage grise til en so, som er godt i gang, og der kommer grise, som er godt i gang, til en so, som er gået i stå. Det kan sætte soen, som er gået i stå, i gang igen (se H11).
9.	Boksens sider justeres ud så snart grisene er mobile (3-5 dage). Plads ved yveret under diegivning giver 25 % længere mælkenedlægningsstid.

H15 - Sygdom og behandling af soen

Eksempel på sund og rask so, der undersøges

Soen er rask, hvis:

1. Soen har god ædelyst.
2. Soen har ikke flåd.
3. Mælkekirtlerne ikke er hårde eller røde.
4. Soen har normal temperatur.
5. Soen rejser og lægger sig ubesværet.
6. Soen producerer tilstrækkeligt mælk.
7. Soen urinerer klar eller lys gul urin.

Soen skal undersøges dagligt, specielt grundigt de første fire døgn efter faring.

Soen er syg, har ikke ædt, grisene fryser og får ingen mælk

Soen observeres grundigt mindst en gang dagligt 25-35 minutter efter udfodring. Soen kan være syg, hvis:

- Soen ikke rejser sig.
- Soen ligger i bugleje.
- Soen ikke har ædt op.
- Soen ikke støtter ligeligt på alle fire ben.
- Grisene er urolige.
- Grisene er utrivelige.
- Grisene har diarré.

Soen har kraftigt flåd fra børen

H15 - Sygdom og behandling af soen

	<p>Det er vigtigt dagligt at tage stilling til, om soen er rask, eller om den er behandlingskrævende.</p> <p>Faringen er en stor belastning for soen. Den hyppigst forekomne lidelse efter faring er farifeber, som skyldes infektion i børen eller i yveret.</p> <p>Se Bilag 13 - Tjekliste til behandlingskasse (eksempel).</p>
1.	<p>Soen bør have ædt op 25 minutter efter udfodring. Tjek vandforsyningen, hvis soen ikke æder op (se H1 – Klargøring af farestald og -stier).</p> <p>Hvis soen taber sig, udskiller den mere energi i mælken, end den optager fra foderet. Det skal undersøges, om der er forkert indstilling af foderkassen, eller at foderets sammensætning er forkert. I disse tilfælde bør fodringskonsulenten kontaktes.</p> <p>Manglende ædelyst kan være tegn på forstoppelse.</p>
2.	<p>Flåd ses ofte på soens bagpart og hale eller på spaltebjælkerne. Flåd er tegn på infektion i bør eller skede. Dog må der i de første 48 timer gerne forekomme brunligt, hvidt eller klart flåd (dog uden puds). Behandling skal ske efter aftale med besætningsdyrlægen.</p>
3.	<p>Hvis enkelte mælkekirtler er hårde, yveret er rødligt, eller der er spættede pletter på yveret, er det tegn på begyndende yverbetændelse. Infektioner behandles efter aftale med besætningsdyrlægen. Behandling for yverbetændelse bør suppleres med smertebehandling.</p> <p>Hvis alle kirtler er lige hårde, kan der være tale om ødemer, der skyldes væskeophobning i yvervævet. Her har antibiotika ingen effekt, hvorimod smertestillende kan hjælpe soen. Smertebehandling øger soens velvære, og øger chancen for at grisene får lov til at die.</p>
4.	<p>Ved temperatur over 39,5 °C har soen feber, og bør behandles efter besætningsdyrlægens anvisning. Behandlingen bør omfatte smertebehandling. Det er vigtigt samtidigt at afklare, hvorfor soen har feber. Ulempen ved at behandle med antibiotika er, at antibiotika udskilles med somælken, og derved ødelægger bakteriebalancen i pattegrisenes tarm. Derved øges risikoen for diarré ved pattegrisene.</p>
5.	<p>Hvis soen ikke rejser sig, hjælpes den op, og det observeres, om den støtter ligeligt på alle fire ben. Soen undersøges for klov- og benlidelser, og dette behandles efter besætningsdyrlægens anvisning - herunder smertebehandling.</p> <p>Stiforholdene skal observeres. Kan der være tale om, at boksen er justeret forkert, eller at gulvet er glat?</p> <p>Forkert benstilling og ømhed: Ved benskader skal soen aflastes, ved at der lægges en gummimåtte under soen, eller ved at den flyttes til en faresti med dybstrøelse eller til en sygesti. Ved hævelser, og hvis soen ikke støtter på alle ben, skal der skelnes mellem brud (aflivning), forstuvning (aflastning og smertestillende) og infektion (antibiotikabehandling, smertestillende og aflastning).</p>
6.	<p>Hvis grisene er urolige eller utrivelige, kan det være tegn på, at soen ikke producerer tilstrækkelig mælk.</p>
7.	<p>Hvis soen drikker for lidt, bliver urinen mørk. Sammenlign urinen fra søerne, når de rejser sig om morgenen. Vær opmærksom på, at de søer, der ikke urinerer, er de søer, der drikker mindst, så de skal have ekstra opmærksomhed. Der må ikke være blod, pus eller andre urenheder i urinen. Pus eller urenheder ligger på stigulvet i små klumper, fordi det er kommet ud med urinen. Urenheder i urinen er tegn på urinvejslidelser. Tjek soens vandforsyning (se H11).</p>

H16 - Sygdom og behandling af pattedrise

Eksempel på tydelig opmærkning af en behandlet gris, så den kan identificeres og genbehandles

En gris er sund, hvis den:

1. Er rund, og har et glat og skinnende hårlag.
2. Har normal afføring.
3. Har normal hoved- og ørestilling.
4. Har ubesværet vejtrækning.
5. Bevæger sig uden halthed.
6. Ligger normalt i pattedrisehulen.
7. Kommer til patten, når soen giver die.

Det er vigtigt, at grisene gennemgås dagligt og specielt grundigt i den første leveuge, da hurtig indsats er livsnødvendig.

Grise, der ikke er behandlede

Grisene kan være syge, hvis:

- De ikke kommer ud til yveret.
- De isolerer sig fra deres kuldsøskende.
- De er strithåret.
- De går med hovedet på skrå.
- De har tilbagelagte ører.
- De halter.
- Der observeres diarré i stien eller bag på grisene.

H16 - Sygdom og behandling af pattegrise

	<p>Ved den daglige gennemgang af grisene, er det vigtigt at vurdere, om en syg gris skal behandles eller aflives. Hvis grisen stadig er syg efter det anbefalede behandlingsforløb, vurderes det igen, om grisen vil blive rask ved yderligere behandling, eller om den bør aflives. Grise med lammelse eller brækket ben skal aflives med det samme.</p> <p>Syge grise har behov for varme og let adgang til vand. Se Bilag 13 - Tjekliste til behandlingskasse (eksempel).</p>
1.	<p>Hvis grisen er strithåret, eller fedtet i huden, er den syg. Den er eventuelt blevet svækket af sult.</p> <p>Hvis grisen er syg, skal den behandles. Hvis grisen er bleg, kan den mangle jern eller være syg. Vurdér strategien for jerntildeling - får alle pattegrisene dækket deres behov (se H17).</p>
2.	<p>Hvis der observeres diarré i stien, skal det undersøges, om det er én gris, der er syg, eller om det er hele kuldet. Hvis alle grise er syge, kan det skyldes, at soen ikke giver mælk, eller at grisenes nærmiljø er for koldt. Diarré er meget smitsomt, så undgå at flytte syge grise eller at gå direkte til andre stier fra en sti med diarré.</p> <p>Grise med diarré får meget hurtigt brug for meget væske. Giv ekstra rent vand. Giv eventuelt en elektrolytopløsning eller A38 (se H23).</p> <p>Behandl grisene efter besætningsdyrlægens anvisning.</p>
3.	<p>Hvis grisen hælder med hovedet, vil den med stor sandsynlighed have hjerne- eller mellemørebetændelse. I begge tilfælde er der tale om infektioner, som kan behandles med antibiotika og eventuel smertebehandling. Hvis et øre er hævet, er der tale om et blodøre. Dette skyldes, at der er sprunget et blodkar, hvilket ikke kan behandles.</p>
4.	<p>En normal vejtrækning er rolig, ubesværet og uden mislyde.</p>
5.	<p>Hvis grisen er halt, kan det skyldes, at den har ledbetændelse, en klovbyld eller er blevet klemt eller trådt på. Ledbetændelse og klovbylder behandles efter besætningsdyrlægens anvisning.</p>
6.	<p>Hvis grisen ikke ligger normalt i hulen, kan den være syg. Det kan dog også skyldes, at der er for koldt eller for varmt (se H13).</p>
7.	<p>Hvis grisen ikke kommer til patten, når soen giver die, kan det skyldes, at grisen er syg, at der ikke er plads nok ved yveret, eller at grisen er overmæt (se H2).</p>
	<p>Når den syge gris er fundet og behandlet under gennemgang af alle stierne, er det vigtigt at have et system, hvormed grisen nemt kan identificeres til genbehandling dagen efter. Pattegrisen kan fx opmærkes med farve. Forskellige farvekoder, eller placering af farvestreg, kan bruges til at angive forskellige præparater eller lidelser. Hæng eventuelt en klemme på sotavlen / bokslågen, så en bestemt placering betyder genbehandling af pattegrisen dagen efter. Klemmen fjernes, når pattegrisen er færdigbehandlet.</p>

H17 - Jerntildeling, kastration og halekupering

Korrekt håndtering af pattegrisene giver en større overlevelse.

1. Jerntildeling

- Jern tildeles enten som injektion i nakke eller lyske, eller oralt i form af strøjern, pasta eller igennem drikkevandet
- Ved brug af kanyle, skal der skiftes kanyle imellem hvert hold
- Nålefri injektion vil mindske risikoen for infektion og blodforgiftning som følge af spredning af virus og bakterier mellem grise og hold
- Ved injektion tildeles 1 ml (200 mg) jern indenfor den 1. leveuge
- Når jern gives i munden, følges brugsanvisningen for produktet
- Blege grise i farestald og i klimastalden skal tildeles ekstra jern
- En gris kan godt mangle jern, selv om den ikke viser tydelige kliniske tegn herpå.

2. Kastration

- Kastration er kun tilladt med forudgående smertelindring og jf. Danish-ordningen (lokalbedøvelse)
- Lokalbedøvelse virker efter mindst 5 minutter og i maks. 30 minutter
- Skift kanyle mellem hvert kuld for at minimere smittespredningen
- Kastration er kun tilladt indenfor dyrets 2.-7. levedøgn
- Placér grisen i kastrationsbænk i en god arbejdshøjde
- Lav små snit, så risikoen for infektion minimeres
- Skift hyppig skalpel – det gør det lettere at lave små snit
- Det er kun lovligt at skære sædstrengene over
- Testiklerne opsamles
- Desinficer skalpel/tang imellem hver gris
- Grisen sættes tilbage til soen hurtigst muligt for at modvirke stress
- Kastrationen er udført korrekt, når såret er lukket og uden hævelse 24 timer efter indgrebet
- Kastration af grisene med diarré bør undgås.

3. Halekupering

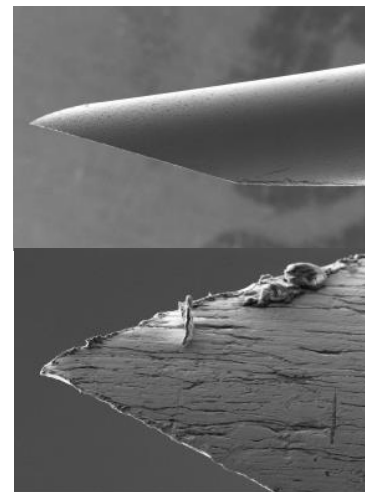
Må ikke foretages rutinemæssigt, men kun ved dokumenteret behov.

Dokumentationskrav: Hvis der foretages halekupering, skal der være dokumentation for, at besætningsejeren har erfaring for, at der udvikles halebid i egen besætning eller hos en eller flere aftagere. Der skal samtidig foreligge en handlingsplan for forebyggende foranstaltninger mod halebid.

Behovet for halekupering skal dokumenteres mindst én gang årligt.

- Pattegrise kan halekuperes inden for dyrets 2.-4. levedøgn
- Der kuperes mindst muligt af halen. Der må højst kuperes op til halvdelen af halen

Forskellen på en ny kanyle (for oven) og en kanyle, der er brugt 6 gange (for neden)

H17 – Jerntildeling, kastration og halekupering

1.	De første 3 uger efter fødslen firedobles pattegrisenes vægt, så pattegrisene skal danne meget blod i denne periode. Da pattegrisenes daglige jernbehov (cirka 7 mg) er væsentlig større end tilførslen fra somælken (cirka 1 mg), er det medfødte jerndepot (cirka 50 mg) opbrugt efter cirka 1 uge.
1.	Jernmangel påvirker immuniteten og dermed dødelighed og tilvækst.
1.	Hæmoglobinindholdet i blodet skal være på cirka 90 gram pr. liter for ikke at begrænse grisenes vækstkapacitet.
1.	Hvis grisene er for unge, når de får jerninjektion, kan der udløses ledbetændelser med jernindlejring omkring leddene. Disse grise er umulige at behandle. Tal med dyrlægen.
1.	Vær omhyggelig med placeringen af jern ved injektion: <ul style="list-style-type: none"> • Korrekt kanylestørrelse (1 cm lang, ca. 1 mm tyk) (19G-21G) • Korrekt placering (i lysken eller i nakkemuskulaturen) • Korrekt dosis (200 mg pr. gris ved injektion). Tjek frabrikantens anvisning.
1.	Oprethold høj hygiejne ved injektion for at begrænse smittespredning af virus og bakterier.
1.	Ved brug af drikkejern kontrolleres ventilerne løbende for at sikre, at de ikke drypper eller er tilstoppede.
1.	Sidst i diegivningsperioden sker ekstra jernoptag via pattegrisefoder. En høj foderoptagelse er derfor vigtig.
1.	Ved mistanke om lavt hæmoglobinindhold i blodet kan dyrlægen lave en analyse på staldgangen.
2.	Hvis grisen er bedøvet efter forskrifterne, ligger lydniveauet i forbindelse med kastration under grænseværdierne for, hvornår høreværn skal anvendes.
2.	Husk at bruge handsker i forbindelse med injektion af bedøvelse. Brug gerne 2 sæt handsker.
2.	Bedøvelse i forbindelse med kastration må kun foretages af personer, der har gennemført et kursus. Kursuscertifikatet skal altid være tilgængeligt i stalden. Kastration efter grisens 7. levedøgn må kun foretages af en dyrlæge .
2.	Redskaber skal holdes rene og skarpe. Arbejd med 2 skalpeller, så der hele tiden er én i desinfektionsvæske. Tag den anden skalpel hver gang, du tager en ny gris. Desinficer skalpel/tang imellem hver kastration.
2.	Placér grisen i kastrationsbænk i en god arbejdshøjde. Grisene skal i kastrationsbænken, både når der skal lokalbedøves og kastreres.
2.	Lav 2 små lodrette snit, så risikoen for infektion minimeres, pres testiklerne ud, og skær sædstrengen over uden at rive. Ved kastration skal overrivning af væv undgås. Det er ulovligt at rive sædstrengene over.
2.	Saml tekstilerne sammen og put dem i DAKA-containerne.
3.	Opvarm brænderen, så halen brændes over i stedet for at blive skåret.
3.	Det er vigtigt, at halen brændes hele vejen igennem, ellers vil der være forhøjet risiko for udvikling af blodforgiftning.
3.	Hvis halen bløder efter den er brændt, er brænderen for kold, eller brændetiden er for kort.
3.	Hold kniven i brænderen ren for aske. Så den brænder ordentligt.
3.	Kuper halen med et lige snit. Et skråt snit giver et større sår og er længere tid om at hele.
3.	Foretages halekupering efter pattegrisens 4 første levedøgn, skal dyret gives længerevarende smertebehandling.

H17a – Tandslibning

Korrekt håndtering af pattegrisene giver en større overlevelse.

Tandslibning må ikke foretages rutinemæssigt, og er først løsningen, hvis der er sår på søernes yver eller på grisenes hoveder. Tænderne må ikke klippes!

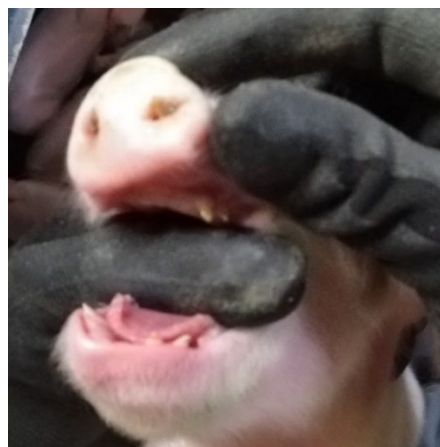
Dokumentationskrav:

- Pattegrisens hjørnetænder kan slibes inden for dyrets 4 første levedøgn, hvis der er dokumentation for, at der på bedriften er sket skader på søers pletter eller på andre svins hoveder, herunder ører, som følge af at slibning ikke er foretaget
- Slibning af hjørnetænder må kun foretages af en person med passende uddannelse heri, og som har erfaring med at udføre slibning af hjørnetænder med passende midler og under hygiejniske forhold
- Grise fødes med 8 skarpe tænder, som slibes ved tandslibningen
- Anvend et apparat, som er beregnet til tandslibning
- Hold grisen om halsen med tommelfingeren, og brug pegefingre og eventuelt langemand til at holde munden åben (foto 1). Man kan også holde grisen mod sig selv, og holde grisen med pegefingre, mens tommeltot holder munden åben (foto 2). Grise med høj fødselsvægt kan være svære at holde om halsen. Læg i stedet grisen på ryggen på dit lår. Så vil den automatisk åbne munden
- Sliberens åbning sættes ned over 2 tænder ad gangen, og der slibes kortvarigt (1 sekund) med let tryk på sliberen
- Tjek herefter om tænderne er slebet korrekt (foto 3). Hvis tanden fortsat er skarp imod en finger, så er der slebet for kortvarigt. Hvis det hvide af tandpulpa kan ses på tanden (foto 4), så er tanden slebet for meget
- Hvis grisen har sorte huller i de slebne tænder nogle dage, er der slebet for langt ned i tanden, hvilket øger risikoen for infektioner
- Klipning af hjørnetænder er forbudt.

Pattegrisens hjørnetænder kan slibes indenfor dyrets 4 første levedøgn, hvis der er dokumentation for, at der på bedriften er sket skader på søers pletter eller på andre svins hoveder, herunder ører, som følge af at slibning ikke er foretaget. Slibning af hjørnetænder må kun foretages af en person som er uddannet heri, og som har erfaring (BEK nr. 17, 2016).

1. Sådan holdes grisen

2. Tænder før slibning

3. Korrekt slebet tænder

4. Tænder som er slebet for dybt

(foto: Charlotte Mark Salomonsen)

H17a – Tandslibning

<p>Pattedyr kan have op til 44 tænder. Mennesker har kun 32 tænder. Svin har først alle 44 tænder, når de bliver 2 år gamle og de sidste kindtænder bryder frem. Pattegrise fødes med 8 spidse tænder, som de fx anvender, når de kæmper om plads ved en patte. Det er dels hjørnetanden, og dels den yderste af fortænderne, som er til stede ved fødsel i begge sider af både over- og undermund. De to fortænder midt for bryder frem ved eller i ugerne efter fødsel.</p>	
<p>Hvis grisene har mange sår i hovedet eller ved ørerne i løbet af de første dagede, kan det være indgangsport for infektioner. Sår på søernes yver kan have flere årsager, fx lav mælkeydelse hos søerne eller slagsmål mellem grise, som er mere end 2 døgn gamle ved sammenblanding. Sår på yveret ved 5 ugers diegivning kan skyldes, at soens mælkeydelse stagnerer, mens grisenes appetit fortsat vokser. Tandslibning kan overvejes, hvis der er sodeksem i besætningen. Det rammer normalt kun grise født af gylte, og skyldes manglende immunisering af poltene, så dette problem som skal håndteres sammen med dine rådgivere.</p>	
<p>Brug en tandsliber til slibningen.</p>	
<p>Der slibes 8 tænder i alt. Det er to tænder i hver side i både under- og overmund. Her er tænderne i overmundet slebet for dybt, så den sorte pulpahule i alle 4 tænder kan ses. Der skal kun slibes kortvarigt (ca. et sekund) med let tryk på tandsliberen. Der er slebet tilstrækkeligt, når tanden ikke holder fast i en finger, som glider hen over tanden. Hvis det hvide af tandpulpa kan ses efter slibning, så er der slebet for dybt. Det er svært at se de små hvide tandflader, så vent nogle dage og lav en efterkontrol. Hvis der er slebet for dybt, så bliver den hvide tandpulpa sort. Hvis der slibes for dybt, så kan bakterier trænge ind i grisen og give tandbylder, hjernebetændelse eller blodforgiftning.</p>	
<p>Hjørnetænderne skal slibes ensartet.</p> <p>Fejl: Skæv slibning ved rød pil, hvor tanden er slebet skarp, så slibningen ikke får effekt. Den forreste tand ved blå pil er slebet for dybt, så den har sort pulpa.</p>	
	

H18 – Mælkeydelse

Ved høj mælkeydelse trives pattegrisene, og soens potentiale udnyttes til at fravænne tunge pattegrise.

1. Før faring

- I drægtighedsperioden skal soen fodres, så den ved indsættelse i farestalden er i middel huld og har en rygspæktykkelse på 14-17 mm (målt i punktet P2)
- Alle vandventiler skal tjekkes, inden søerne flyttes ind i farestalden. Alle ventiler skal minimum give 4 liter pr. minut. Tjek ydelsen, når vandforbruget i besætningen er størst
- Soen sættes ind i en rengjort, tør og opvarmet faresti
- Tildeling af tilstrækkeligt redebygningsmateriale hjælper soen til en optimal faring og dermed også til en optimal opstart af diegivningsperioden
- Efter indsættelse i farestalden skal soen sikres en jævn energiforsyning over døgnet.

Redebygningsmateriale før faring beroliger soen og giver en bedre faring

2. Efter faring

- Raskmelding af soen. Soen kan ikke raskmeldes, hvis den har feber (over 39,5 °C), ikke æder normalt og har et hårdt yver/hårde kirtler
- Vær især opmærksom på søer med langvarige faringer, hvor der er ydet fødselshjælp flere gange
- Hvis soen ikke kan raskmeldes, behandles den efter dyrlægens anvisninger
- Søer, der er i antibiotikabehandling, skal ved kuldudjævning tildeles grise, der er tungere end gennemsnittet i besætningen
- Et højt antal grise ved soen er den vigtigste faktor for at opnå høj mælkeydelse (se H8)
- Staldtemperatur (se H3)
- Juster fareboksen ud på dag 2-4 efter faring.

Eksempel på farebøjle der er skrånstillet for at give maksimal adgang til yveret fra begge sider.

3. Fodring

- Fodertildelingen skal følge anbefalingerne (se H19).

4. Grisene

Grisenes størrelse bestemmer, hvor meget mælk de kan drikke.

- Bytning af grise indenfor de første 48 timer efter faring påvirker ikke mælkeydelsen
- Bytning af grise efter 48 timer reducerer mælkeydelsen
  - hvis kuldet bliver utriveligt, byttes det med et helt kuld stærke grise fra en anden so (se H11)
  - enkelte grise, der falder fra i kuldene, samles ved en opsamlingsso.

Det er vigtigt at mærke kirtler igennem, når soen raskmeldes efter faring. Yveret skal være blødt og lækkert.

Et vægttab op til 20 kg i diegivningsperioden er acceptabelt og et moderat vægttab altså op til 20 kg er forventeligt hos søer med høj mælkeproduktion

H18 – Mælkeydelse

1.	<p>En diegivende so drikker 35-50 liter vand pr. dag og producerer i alt 230-340 kg mælk i løbet af fire ugers diegivning.</p> <p>Lavt vandtryk eller tilstoppede filtre i drikkeventilerne betyder, at søerne ikke får vand nok. Det vil nedsætte søernes foderoptagelse og påvirker mælkeydelsen negativt.</p> <p>Kontrol af vandtryk bør foretages inden søerne sættes ind i farestalden i forbindelse med en fodring i de øvrige faresektioner, hvor der er maksimalt forbrug af vand. Der kan også være problemer med vandtrykket, når der tages vand ind til vådfoderanlægget, eller når vaskerobotten kører.</p>
1.	<p>Mindst tre fodringer jævnt fordelt over døgnet giver et jævnt energioptag over døgnet. Det giver en hurtigere faring og soens mælkeydelse bliver højere. Fodringen kan fordeles jævnt over døgnet. med fodringer kl. 07.00, 14.00 og 21.00. På varme dage kan fodring midt på dagen undgås ved at fodre fx kl. 05.00, 11.00 og 21.00.</p>
2.	<p>En rask so yder mere mælk end en syg so. Er soen syg, er det afgørende for mælkeydelsen, at den behandles hurtigst muligt.</p> <p>Søer i antibiotikabehandling har brug for meget yverstimulering for at opnå maksimal mælkeydelse og skal derfor ved kuldjævning have tildelt grise, der er over gennemsnitsstørrelse for besætningen.</p> <p>En af de vigtigste faktorer for en høj mælkeydelse er antallet af grise ved soen. Jo flere grise, soen passer, desto mere liter mælk producerer den.</p> <p>Søer med ødelagte og blinde pletter, yversvamp og ødemer har lavere mælkeydelse og bør slagtes ved fravæning.</p>
2.	<p>En lav staldtemperatur er ønskeligt for soen, men kan være negativt for pattegrisene. Ved at følge anbefalingerne i H3 og H13 er det muligt at få temperaturen i farestalden ned på 18 °C, uden at det går ud over pattegrisenes trivsel.</p>
2.	<p>God plads til grisene giver mulighed for god eftermassage. Det øger mælkeproduktionen.</p>
4.	<p>Ombytning af enkelte grise i kuldet efter 48 timer giver uro og kamp om patterne. Det fører til flere afbrudte diegivninger med manglende eftermassage af yveret og dermed nedsat mælkeydelse.</p>

H19 – Fodring af diegivende søer – vådfoder/tørfoder

Soen skal fodres så den har en høj mælkeydelse og har et begrænset vægttab i diegivningsperioden.

1. Ved indsættelse i farestalden

- Undgå ændringer i råvarevalg mellem drægtigheds- og diegivningsfoder
- Der anbefales tre daglige fodringer jævnt fordelt over døgnet for at optimere faringsforløbet
- Fra indsættelse og frem til faring skal søerne have 3,5 FEso/dag
- Gylte tildeles 0,2-0,3 FEso/dag mindre end søerne indtil faring.

2. Efter faring

- Der anbefales tre daglige fodringer jævnt fordelt over døgnet
- I den første uge efter faring øges den daglige foderstyrke med 0,5 FEso/dag
- Herefter justeres med +0,25 FEso/dag indtil maks. foderstyrke nås
- Foderjustering sker 30 minutter efter én af dagens fodringer. Vælg samme fodring hver dag
- Gylte tildeles 0,5 FEso/dag mindre end søerne efter faring.

3. Brug af vejledende foderkurve

- Foderkurven bør tilpasses den enkelte besætning
- Til højre er vist et forslag til en foderkurve for en gennemsnitsso, der passer 13 grise

3.a Tørfoder:

- Der udarbejdes en vejledende foderkurve, der passer til foderkassernes volumen
- Foderkurven vist til højre anvendes.

3.b. Vådfoder:

- Tast minimumsfoderkurven i bilag 16 ind i computeren
- Foderstyrken kan reguleres på to forskellige måder:
  - a. Brug af minimumsfoderkurve med procent-justering
  - b. Brug af minimumsfoderkurven med "grise-metoden"

4. Fodring omkring fravænnning

- Søerne skal ikke faste på fravænningsdagen, da det påvirker reproduktionshormonerne negativt og kan skade næste ægløsning
- Søerne skal tildeles 4,0 FEso på fravænningsdagen i enten fare- eller løbestald
- Undgå bratte ændringer i råvaresammensætning ved fravænnning.

Foderkurve til søer

Målsætning for høj foderoptagelse, dag 0 = faringsdag

Dag efter faring	Mål for foderstyrke, FEso
-2	3,5
-1	3,5
0	3,5
1	4,0
2	4,5
3	5,0
4	5,5
5	6,0
6	6,5
7	7,0
8	7,25
14	8,75
16	9,25
17	9,5
21	9,5
28	9,5
35	9,5

Slutfoderstyrke:

Når foderkurven når maks. skal soen som tommelfingerregel tildeles 3 FEso til soen og 0,5 FEso/ gris, hvilket svarer til 9,5 FEso/dag ved 13 grise.

Søer, der ligger med 11 grise, har maks. 8,5 FEso/dag.

Vægttab:

En so taber typisk 6-7 % af kropsvægten (cirka 20 kg) i løbet af en diegivning. Et vægttab af denne størrelsesorden påvirker ikke den efterfølgende reproduktion negativt.

H19 – Fodring af diegivende søer – vådfoder/tørfoder

1.	3,2 FEso/dag til gyltene og 3,5 FEso/dag til soen indtil faring sikrer energi til fostrene.	
1.	På visse <u>vådfodringsanlæg</u> giver nogle ventiler for lidt eller slet intet foder ved tre daglige fodringer. På disse anlæg anbefales to daglige fodringer fra indsættelse i farestald til fire dage efter faring. I visse <u>tørfodringsanlæg</u> kan det også være svært at indstille foderkasserne til små mængder.	
2.	Tre daglige fodringer jævnt fordelt over døgnet sikrer stabil energiforsyning til mælkeproduktion, ligesom det får soen til at rejse sig og drikke vand flere gange dagligt. Ved to daglige fodringer skal de ligge med størst muligt tidsinterval.	
2.	For lidt foder resulterer i, at soen mangler energi til mælkeproduktion. For meget foder øger risikoen for, at soen fodres i stå og den samlede foderoptagelse i diegivningsperioden nedsættes.	
2.	Søerne kan have nedsat appetit omkring faring. Hvis ikke krybben er tom, skal krybben altid tømmes ½ time efter fodring, så de diegivende søer har adgang til rent vand. Selv om der fodres med vådfoder, er normal vandforsyning nødvendigt, da vådfoder dækker maks. 50 % af vandbehovet.	
3.	Søer, der er fede ved indsættelse i farestalden, tildeles maks. 8 FEso/dag, så de får et vægttab i farestalden.	
3.	Fodertildelingen skal hæves gradvist (se Bilag 16), for at soen ikke går i stå. I første diegivningsuge følges foderkurven dag for dag. Herefter kan den manuelle foderjustering ske mandag-onsdag-fredag, så energioptagelsen følger mælkeydelsen.	
3.	Det bør være den person, som er ansvarlig for sektionen, der laver foderjusteringen	
3.	Fodringerne kan med fordel ske efter følgende strategi: 34 % af foderet kl. 7, 33 % af foderet kl. 14, 33 % af foderet kl. 21.	
3.	Det bør tilstræbes, at der er mindst 8 timers hvilepause mellem aften- og morgenfodring. I varme perioder skubbes fodringen til køligere perioder på dagen, fx kl. 5, 11 og 21.	
3.a.	Det er nødvendigt at vide, hvor mange gram foder hver volumen indstilling på en foderkasse, doserer. Det gøres ved at veje, hvor mange gram fx 1, 2, 4 og 6 volumenindstillinger svarer til. Beregn efterfølgende, hvor mange FEso hver volumenindstilling giver, og lav et skema for indstilling af foderkasserne. Der kan monteres 2-3 foderkasser midt på en foderstreng, så foderet nemt udtages i en spand.	
3.b.	Ved vådfodring tjekkes om foderets energiindhold og eventuelt tørstofindhold er tastet korrekt i fodercomputeren.	
	<p>Hvis søerne ikke æder op 30 minutter efter fodring kan det skyldes én af flere af flg.</p> <p>Fede søer æder mindre end søer i normalt huld</p> <p>Foderkurven er for stejl</p>	<p>Hvis søerne har for stort vægttab kan det skyldes én eller flere af flg.</p> <p>Fodertildelingen er for restriktiv i forhold til mælkeydelsen</p>
	Foderets massefylde og/eller energiindhold er ændret. Vær OBS på også at ændre råvareværdier i vådfoderanlæg	
	Problemer med mavesår. Få eventuelt lavet en USK-mave på 20 søer, der slagtes efter fravæning	
	Utilstrækkelig vandtildeling. Vandventilerne skal yde mindst 4 liter vand pr. minut	
	Sygdomsudbrud	
	Foderets smag er ændret som følge af nyt korn eller brug af andre råvarer	
	Staldtemperaturen er for høj.	

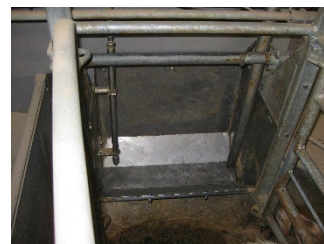

H21 – Individuel justering af soens foderstyrke

Soen skal fodres så den har en høj mælkeydelse og et begrænset vægttab i diegivningsperioden.

1. Daglige rutiner for fodring og foderjustering

- Tøm krybberne for foderrester inden morgenfodringen
- Følg fodringen minimum én gang dagligt og sørg for, at alle søer rejser sig for at æde
- Juster foderstyrken 30 minutter efter én af dagens fodringer. Vælg samme fodring hver dag
- Hvis en so ikke har ædt op, tømmes krybberne og foderstyrken reduceres
- Er soen gået i stå, springes den næste fodring over
- Tøm krybberne for foderrester inden fyraften, det sikrer, at søerne har adgang til rent vand i krybberne natten igennem
- Det bør være den person, som er ansvarlig for sektionen, der tømmer krybberne og justerer foder, da det giver en stabil justering.

Denne so har ædt op, og tildeles 0,3/+0,5 FEso pr. dag

Denne so kan ikke følge med stigningen i foderkurven. Tøm krybberne og reducer foderstyrken. Er soen gået i stå, springes næste fodring over

Strategi for foderjustering ved tørfodring

Når en so æder sin ration og slikker krybberne:

- I den første uge efter faring:
  - Justeres med +0,5 FEso pr. dag
- Herefter:
  - Justeres med +0,3 FEso pr. dag indtil maksimal foderstyrke nås
  - Justeres foderet kun mandag, onsdag og fredag, reguleres med +0,6 FEso pr. gang

Denne so er fodret korrekt

3. Strategi for foderjustering ved vådfodring

Grundlæggende anvendes samme princip som ved tørfodring, dog styres stigningerne indtil den maksimale foderstyrke opnås ved hjælp af en foderkurve i fodercomputeren og procentreguleringer.

- Der anvendes en minimumsfoderkurve, derfor skal de fleste søer justeres op til målsætningsfoderkurven (se Bilag 16)
- Afvigelser fra kurven udføres ved hjælp af procentjustering. Bemærk at jo højere foderstyrken er, desto mere ændres fodermængden ved en given procentregulering.

Maksimal foderstyrke nås 17 dage efter faring

Mælkeproduktionen topper cirka dag 17 og ligger herefter stabil højt indtil fravænning. Derfor bør den maksimale foderstyrke opnås på dette tidspunkt.

H21 – Individuel justering af soens foderstyrke

1.	Daglige rutiner vedrørende foderjusteringer Hvis soen reguleres ned i foder, skal krybben tømmes for foderrester. Ellers træder nedregulering ikke i kraft med det samme. Det nedsætter soens ædelyst at skulle æde den levnede ration og ikke have adgang til frisk vand.
1.	Diegivende søer har brug for 35-50 liter vand dagligt. For lidt vand sænker foderoptagelsen og mælkeproduktionen.
1.	Søer bør som udgangspunkt æde mindst 226 FE eller 292 FE, hvis diegivningsperioden er henholdsvis 28 eller 35 diegivningsdage. Ved for lav foderoptagelse producerer soen mindre, og der er risiko for et for stort vægttab samt risiko for at den efterfølgende reproduktion forringes.
2.+3.	Justering af foderstyrke – våd- og tørfoder Har soen slikket krybben 30 minutter efter fodring, skal den trinvis justeres op, så den følger målsætningsfoderkurven (se Bilag 16)
2.+3.	Hvis soen har ædt op, men ikke slikket krybben blank, er foderstyrken korrekt, og der skal ikke ske yderligere justeringer den dag.
2.	Reduktion af foderstyrken, hvis soen levner tørfoder Lidt foder levnet: Foderstyrken reduceres med 30 % og krybben tømmes. Hvis soen herefter æder op, justeres trinvis op på målsætningsfoderkurven (se Bilag 16) i løbet af få dage.
2.	Meget foder levnet: Der lukkes for den næste fodring, krybben tømmes og foderstyrken reduceres med 30-50 %. Hvis soen herefter æder op, justeres trinvis op på målsætningsfoderkurven (se Bilag 16) i løbet af få dage. Hvis soen gentagne gange fodres i stå, holdes foderstyrken lidt under målsætningsfoderkurven, således at soen tildeles mest muligt uden at blive fodret i stå.
3.	Reduktion af foderstyrken, hvis soen levner vådfoder Lidt foder levnet: Soen sættes tilbage i foderstyrke med 30 % og tilbage på kurven over tre dage. Krybben tømmes.
3.	Meget foder levnet: Den næste fodring springes over, krybben tømmes og foderstyrken reduceres herefter med 30-50 % og tilbage på kurven over 3-5 dage. Hvis soen gentagne gange fodres i stå, indsættes en fast procentreduktion, således at soen tildeles mest muligt uden at blive fodret i stå.

H22 - Foderstruktur og god mavesundhed ved søer

Struktur i fodret til søerne er vigtigt af hensyn til mavesundheden.

Manglende struktur i fodret giver forandringer i mavesækken og i værste tilfælde kan dette føre til dødsfald ved søerne.

1. Foder mod mavesår

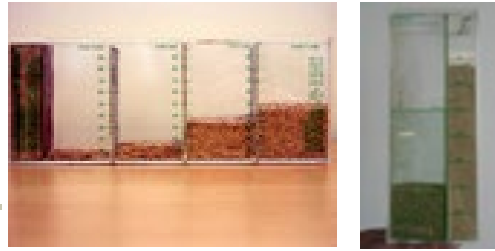
- Groft formalet melfoder, mindst 15 % over to mm.
- Færdigfoder med cirka 20 % valset korn tilsat efter pelletering.
- Ekspanderet foder.
- Pelleteret foder, hvor kornet er groft formalet.

2. Foderstrategi imod mavesår

- Polte: Restriktiv fodring giver færre mavesår end ad libitum fodring med pelleteret foder.
- Drægtige søer: Ens mavesundhed ved en og to daglige fodringer.

3. Hvad ses i stalden?

- Enkelte blege og utrivelige søer.
- Stort huldtab ved nogle af søerne.
- Mange søer går fra fodret, opkastning ved fodring.
- Sort og knoldet gødning.
- Pludselige dødsfald.
- Stiger frekvensen af en eller flere af ovenfor nævnte symptomer, bør problemet undersøges med en mave-USK.

Som hjemmeblender bør du tjekke formalingsgraden hver 14. dag

Groft melfoder sikre god holdbarhed hos polte og søer

Tilsæt valset korn udenom pillen for at sikre bedre struktur i foderblandingen.

Mave-USK skal gennemføres på mindst 20 mavesække og vurderes efter følgende skala:

Indeks 8-10: store sår/udtalt ardannelse

Indeks 7: mellemstore sår/moderat sårdannelse

Indeks 3-6: lette forandringer

Indeks 0-2: normal/næsten normale forhold i maven

H22 - Foderstruktur og god mavesundhed ved søer

Som hjemmeblander skal formalingsgraden kontrolleres løbende ved at benytte Bygholmsigten.

Der skal kontroisigtes hver 14. dag. Sigtningen skal foretages på formalet korn inden tilsætning af fedt, mineraler og sojaskrå.

Optimal sigteprofil til søer ved brug af Bygholmsigten.

Resultat af sigteanalyse					
Under 1 mm	1-2 mm	2-3 mm	Over 3 mm	Hele kerner (Ja/Nej)	Avner/skaller over 2 mm (Ja/Nej)
50 %	35 %	12 %	Cirka 3 %	Nej	Nej

Benyttes Bygholmsigten skal der rystes i fem minutter.

Se mere i Hjemmeblandermanagement - H7.

Optimal sigteprofil til søer ved brug af Bygholm-2-sigten.

Resultat af sigteanalyse				
Under 1 mm	1-2 mm	Over 2 mm	Hele kerner (Ja/Nej)	Avner/skaller over 2 mm (Ja/Nej)
50 %	35 %	15 %	Nej	Nej

Benyttes Bygholm-2-sigten skal der rystes to minutter. Se mere i Hjemmeblandermanagement - H7.

Fodres der med færdigfoder er der flere muligheder, for at sikre god foderstruktur til søerne:

- **Valset korn udenom pillen.** Ved at tilsætte cirka 20 % valset korn udenom pillen, vil det påvirke mavesundheden i den positive retning.
- **Ekspandat.** Flere firmaer tilbyder ekspandat. Det er varmebehandlet foder, der i stedet for at være blevet pelleteret, er blevet ført igennem en ekspander. Strukturen ligner typisk ymerdrys. Effekten på mavesundheden er meget afhængig af, hvilken formalingsgrad der er anvendt fra foderstoffirmaets side. Bemærk at ekspandat-foder har en lavere vægtfylde end almindelig pillefoder, derfor er det vigtigt at lave kontrol vejning fra foderautomaterne.
- **Gødningsfarve og-konsistens.** Søer med blødende mavesår vil have en sort og knoldet gødning.
- **Blege søer.** På grund af indre blødninger kan en bleg so være tegn på et dyr med mavesår. Hvis der er mange blege søer, bør dette undersøges nærmere via en USK-mave.

Laboratoriediagnostik i form af USK-mave. Denne udvidede sundhedskontrol kan give et bud på den aktuelle mavesundhed i besætningen. I praksis udføres USK-mave ved at der foretages obduktion og vurdering af maverne fra mindst 20 slagtesøer - gerne i forskellig alder - så resultatet bliver så repræsentativt som muligt. Besætningsdyrlægen kan vejlede nærmere om, hvordan USK-mave sættes i værk.

H23 - Fodring af pattegrise

Fodring af pattegrise i farestalden er afgørende for at lette overgangen til fravænningsfoder i smågrisestalden

1. Foderet

- Pattegrisenes behov for næringsstoffer skal primært dækkes af soens mælk frem til fravæning.
- Foderet bør være tilpasset normerne for nyfravænnede grise.
- Foderet skal have en god smag for at være attraktivt.

2. Foderoptagelse

- Pattegrisene bør vænnes til fravænningsfoder som supplement til soens mælk, fra de er 10-14 dage gamle.
- Pattegrisene skal tildeles foder 2-5 gange dagligt.
- Grisene fodres de første dage på det faste gulv og senere eventuelt i en krybbe.
- Fodermængde justeres dagligt ud fra en vurdering af grisenes foderoptagelse.

3. Fodring af syge/utrivelige grise

- Ved sygdom kan grisen mangle væske, energi og mineraler, og der kan opstå ubalance i tarmfloraen.
- Elektrolytter tilfører væske, mineraler og energi og kan benyttes til grise med diarré.
- Mælkeprodukter tilfører energi, protein og eventuelt mælkesyrebakterier og kan med fordel benyttes til pattegrise, der ikke får hele deres behov for mælk dækket hos soen.

4. Foderhygiejne

- Pattegrisenes fodertrug skal være tømt og rengjort mindst 1 gang dagligt.
- Mælk og oplødt foder bør ikke stå i truget i mere end 6 timer.
- Elektrolytvand bør være drukket op indenfor 30 minutter.
- Drikkeventilen skal være tilgængelig, ydelsen skal være korrekt og vandsystemet desinficeret jævnligt.

Fodring af pattegrise i krybbe

Foderhygiejne og nyhedsværdi

Som tommelfingerregel, bør grisene have ædt op umiddelbart før næste fodring.

Uhygiejniske forhold omkring truget

H23 - Fodring af pattegrise

1.	Grisene bør lære at æde tørfoder når de er 10-14 dage gamle for at træne grisenes foderoptagelse og stimulere deres fordøjelsesenzymer.
2.	<p>Hvis det er en faresti med fuldspaltegulv, tildeles foderet på varmepladen, i hulen eller i et trug. Foderet kan i de første par dage placeres, så soen kan nå lidt af det, og dermed øge grisenes interesse for foderet.</p> <p>Grisenes foderoptagelse varierer meget fra kuld til kuld. Foderoptagelsen ved et kuld 24 dage gamle grise kan fx variere fra 100 gram til 1 kg tørfoder pr. dag. Kuldet tildeles stigende mængder foder for hver dag, vurderet ud fra deres foderoptagelse.</p> <p>For at opnå en optimal foderoptagelse skal grisene fodres efter ædelyst fra tre uger.</p> <p>Det er let at øge fodertildelingen ved at øge antallet af daglige fodringer. Begynd fx med to gange dagligt og slut med 4-5 gange dagligt, afhængig af fravænningsalderen.</p>
3.	<p>Ved sygdom eller andre problemer med grisene kan der være behov for supplerings af soens mælk med elektrolytter eller mælkeprodukter. Der bør ikke tildeles supplement før man har sikret sig, at alle grise har fået råmælk. Disse supplementter kan ikke erstatte soens mælk.</p> <p>Ko-råmælk og energiboostere:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ko-råmælk og energiboostere kan give svagfødte grise livsvigtig energi og give en delvis beskyttelse af tarmens overflade. • Råmælk fra køer eller energiboostere kan ikke erstatte soens mælk, da det ikke indeholder de rette antistoffer. • Ko-råmælk og energiboostere tildeles via doseringspumper forsigtigt i munden på den svage gris kort efter fødsel (typisk et pumpeslag, men tjek anbefalinger vedrørende mængder på de specifikke produkter), når råmælksoptaget er sikret. • Ko-råmælk kan opbevares i flasker på frost og tøs op efter behov. Husk at mælken skal varmes langsomt op og have kropstemperatur, når den tildeles. <p>Mælkeerstatning:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mælkeerstatning kan bruges som supplement til de kuld, hvor soen ikke yder nok mælk til at opfylde grisenes behov. • Mælkepulver skal opløses i den korrekte mængde vand og temperatur efter brugsanvisningen. Er vandet for koldt, bliver mælkeerstatningen ikke opløst. Er vandet for varmt, bliver proteinerne ødelagt. • Mælkepulver skal røres op, så der ikke er klumper. Klumperne kan fortsætte gennem mavesækken og ud i grisens tarm. • Mælkeerstatninger bruges i stigende grad i mælkeanlæg – her tildeles det konsekvent fra dag 1 til fravæning som et supplement til soens mælk. <p>A38 eller yoghurt:</p> <ul style="list-style-type: none"> • A38 eller et andet syrnet mælkeprodukt kan anvendes forebyggende mod diarré i enkelte kuld, idet der tilføres mælkesyrebakterier. • A38 kan være velegnet til de kuld, der er svage de første døgn efter faring. • A38 kan også bruges til kuld, der er byttet rundt, eller grise ved en sygdom, der er under behandling. <p>Elektrolytvand:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gives til grise, som har diarré, for at genoprette væskebalancen i tarmen. • Opløsningen fremstilles dagligt. Elektrolytblandinger kan købes færdige eller man kan selv blande dem efter følgende opskrift på elektrolytblanding: 25 g glukose (druesukker), 9 g køkkensalt, 2 spiseskefulde frugtsaft i 1 liter vand. • Der gives maksimalt 1 liter pr. kuld to gange dagligt i første leveuge og blandingen skal være tempereret ved tildeling.
4.	<p>Ved tildeling af foder til pattegrisene, er det vigtigt at truget/underlaget er rent og tørt, inden der fodres, da manglende hygiejne kan påvirke grisenes sundhed negativt.</p> <p>Det er vigtigt, at foderet ædes op minimum en gang dagligt, da gammelt foder mister smag og aroma, hvis det ligger længe i truget og bliver dermed mindre attraktivt for grisene. Foderet får også en nyhedsværdi for grisen, hver gang der fodres – og især hvis der fodres i et tomt trug.</p> <p>Ved anvendelse af elektrolytter og oprørte mælkeprodukter er hygiejnen endnu vigtigere, da der her sker en hurtigere bakterievækst end i tørfoderet.</p> <p>Elektrolytblandinger bør være drukket efter 30 minutter, og ved udfodring af mælkeerstatning, A38 eller yoghurt må produktet maksimalt stå fremme i seks timer. Truget skal tømme og vaskes inden hver udfodring. Udstyret til opblanding af mælkeerstatning skal ligeledes vaskes hver gang.</p> <p>Ved brug af mælkeanlæg, skal systemet rengøres og desinficeres 1-2 gange ugentligt og mælkekopperne rengøres 4-7 gange ugentligt.</p>

H24 - Fravænningsprocedure

Pattegrise der er klar til fravænnning

En god fravænnning kræver grundig forberedelse.

1. Forberedelsen begynder dagen før selve fravænnin-gen.
2. Antallet af nødvendige farestier til næste hold be-stemmes.
3. Find de kuld / søer, der skal fravænnnes, tæl dem, og notér på styringslisten.
4. Markér de søer, der er udvalgt til fravænnning, så de er lettere at finde.
5. Markér de søer, der skal udsættes efter fravænnning med et S / SL for slagtning.
6. Markér ammesøer med A, så de kan observeres grundigere i løbeafdelingen.
7. Lav eventuelt en opsamlingsso til de grise, der ikke er klar til fravænnning.
8. Gør drivgangene klar, og find drivplader mv. frem.
9. Hver medarbejder skal kende sine præcise opgaver i forbindelse med fravænnning.

Selve fravænnningen.

10. Flyt søerne til løbeafdelingen.
11. Driv pattegrisene ud af stien.
12. Undgå stress - brug drivplade.
13. Flyt rundt på enkelte søer ved behov.
14. Pattegrisene må ikke afkøles under transport.

Der er ikke gjort klar til fravænnning, og pattegrisene er for uens

Manglende forberedelse inden fravænnning kan blandt andet medføre:

- At problemsøer, der kræver fravænnning før tid, bli-ver overset.
- For uens grise ved fravænnning.
- For lidt tid til at udvælge de rigtige søer og grise

H24 – Fravænningsprocedure

1.	Forberedelse af fravænningen dagen før, gør fravænningsproceduren langt mindre stressende for både dyr og mennesker. På fravænningsdagen er der ofte rigeligt med arbejdsopgaver i forvejen.
2.	Udskriv aktuel styringsliste, så der er overblik over, hvor mange farestier, næste farehold har brug for.
3.	Selv om grisene på papiret er nået til fravænningsalderen, skal det ved hver enkelt so vurderes, om grisene også har størrelsen til at blive fravænnet. Soens velbefindende skal også vurderes, da det kan være nødvendigt at fravænne soen på grund af problemer.
4.	Ved at fjerne soens tavle, vende den i plastlommen, eller mærke soen med spray, er det nemmere at se, hvilke søer der skal fravænnes næste morgen.
5.	De søer, der skal udsættes, skal grupperes.
6.	I løbeafdelingen er det nødvendigt at sætte ekstra fokus på ammesøer på grund af risikoen for, at søerne ikke kommer i brunst sammen med resten af holdet.
7.	Grise, der er for små, syge eller svage til at blive fravænnede, skal flyttes til en opsamlingsso, og fravænnes med det næste hold (se H12).
8.	Sørg for at de rigtige døre og låger er åbne / lukkede, gangene ikke er glatte, og at der ikke ligger spildt foder på gangene.
9.	For at sikre det bedste flow under fravænningen, er det vigtigt, at alle medarbejdere kender deres rolle, så de ved, præcis hvad de skal foretage sig under fravænningen.
Selve fravænningen.	
10.	Ingen yderligere kommentarer.
11.	Grisene kan enten drives på staldgangene eller køres i vogne.
12.	Ingen yderligere kommentarer.
13.	I kontinuerligt drevne farestalde vil det ofte være nødvendigt at flytte rundt på nogle få søer for at få holdene til at passe. I sektioneret drift skulle dette helst ikke være nødvendigt.
14.	Hvis de fravænnede grise skal transporteres udendørs, er det vigtigt, at det foregår i velstrøede og lune vogne (helst opvarmede).

H25 - Forebyggelse og håndtering af skuldarsår

Formålet er at undgå søer med skuldarsår

1. Forebyg skuldarsår

- Søer og gylte holdes i middel huld i hele cyklus. Vigtigst er et rygspækmål på 14-17 mm ved indsættelse i farestalden
- Hvis soen tidligere har været ved at udvikle skuldarsår, eller tidligere har haft et skuldarsår, skal den have en skuldervest / gummimåtte ved indsættelse i farestalden
- Justér fareboksene, så soen får størst mulig bevægelsesfrihed
- Sørg for, at søerne kommer op at stå hyppigt
- Et tørt og fast underlag uden ujævnheder i farestien er nødvendigt og minimerer risikoen for skuldarsår.

Faktaboks Til vurdering af skuldarsår benyttes en klinisk skala

Ingen eller små skuldarsår:

Ingen hudforandringer eller hudforandringer og sår, der på det bredeste sted måler mindre end 2 cm.

Lette skuldarsår:

Et sår med tydelige kanter, der på det bredeste sted måler mindst 2 cm, og som ikke er et svært skuldarsår.

Svære skuldarsår:

Et sår med tydelige kanter, der på det bredeste måler mindst 5 cm, og er omgivet af en fortykket rand.

Der er udviklet en skuldarsårsmåler til hjælp med vurderingen af skuldarsår.

2. Opdag begyndende skuldarsår

- Kontrollér dagligt søernes skuldre for rødme
- Fluer på skulderne kan være tegn på begyndende skuldarsår
- Eftersynet kan med fordel indarbejdes i de daglige arbejdsrutiner.

3. Behandling af skuldarsår

- Er der rødmen i huden gives gummimåtte, skuldervest eller -puder
- Er der rødmen smøres der med zinksalve dagligt
- Skuldarsår, som er under 2 cm, smøres med zinksalve eller stalosansalve for at holde huden smidig
- Søer med lette skuldarsår **skal** behandles efter dyrlægens anvisninger, så sårene ikke udvikler sig til svære skuldarsår
- Søer med svære skuldarsår **skal i sygesti** og behandles efter dyrlægens anvisninger. Alternativt skal soen aflives
- Der skal holdes ekstra øje med soen i sygestien. Hvis der ikke sker en bedring indenfor rimelig tid, skal soen aflives.

Faktaboks

Søer kan aflives ved hjælp af en bolt pistol efterfulgt af afblødning eller rygmarvsstøder

H25 – Forebyggelse og håndtering af skuldarsår

0.	Skuldarsår kan sammenlignes med tryksår hos mennesker. De opstår som følge af et længerevarende tryk på vævet. Hos soen er et af de særligt udsatte områder dér, hvor skulderknoglen ligger lige under huden.
1.	Magre søer mangler det beskyttende spæklag over og omkring skulderbladet. De er derfor mere udsatte for at få skuldarsår. Der skal være mindst 14 mm rygspæk for at forebygge skuldarsår. Søer med under 13 mm rygspæk er risikosøer og bør indsættes direkte i en sti med en gummimåtte. Hyppige udfodringer, så søerne rejser sig hyppigt (5 - 8 gange dagligt), har vist sig at sænke frekvensen af skuldarsår.
1.	Hos søer udvikles hovedparten af skuldarsår indenfor de første uger efter faring. Det er vigtigt at sikre et optimalt huld samt at nedsætte soens liggetid.
1.	Søer, der én gang har haft skuldarsår, har dobbelt så stor risiko for at udvikle skuldarsår igen i den efterfølgende diegivningsperiode. Graden af skuldarsår bør derfor altid noteres i soens logbog og indgå i udsætterstrategien.
1.	Soen skal ubesværet kunne rejse og lægge sig, da den ellers bliver liggende i længere tid ad gangen. Fareboksen skal derfor være i yderste position ved indsættelse i farestalden og kun stilles ind ved faring. 1-3 dage efter faring bør fareboksen igen være i yderste position, dog uden at søerne kan vende sig i boksen. Flere daglige fodringer får hyppigere soen op at stå.
1.	Et fugtigt leje gør huden blød og derfor mindre robust overfor gnidninger mod gulvet.
1.	Fuldspaltegulve giver et ujævnt tryk på skulderpartiet. Det giver større risiko for problemer med skuldarsår i fuldspaltestier i forhold til farestier med delvist fast gulv.
1.	Tjek om der er ujævnheder i gulvet ved at knytte hånden, og køre knoerne rundt på gulvoverfladen.
2.	Hurtig og rettidig indsats er afgørende for skuldarsårets udvikling. Søerne <u>skal</u> efterses dagligt for skuldarsår på begge skuldre. Dette er lettest under fodring, hvor alle søer står op. Magre eller syge søer samt store søer, der har besvær med at rejse sig i fareboksen, kræver ekstra fokus.
2.	Ved rødme på skulderpartiet udskilles væske. Dette tiltrækker fluer til skulderpartiet, og kan derfor være tegn på begyndende skuldarsår.
3.	Allerede ved begyndende rødme og hævelse i huden skal der gøres tiltag, så tilstanden ikke forværres yderligere. Soen skal sikres et blødt underlag i form af halm (sygesti), gummimåtte, skulderpuder eller veste. Følg dagligt med i, hvordan "såret" udvikler sig. Ulempen ved gummimåtter er, at soen kan have sværere ved at komme af med varme, og der kan opstå fugt, som gør huden på skulderen mere følsom overfor slid.
3.	Søer med svære skuldarsår skal altid være i en sygesti. Betændte skuldarsår skal, efter en grundig oprensning med sæbevand og efterfølgende skylning med rent vand, behandles dagligt med fx en antibiotikaholdig salve eller spray.
3.	Der skal holdes ekstra øje med soen i sygestien, og hvis der ikke sker en bedring i løbet af rimelig tid, skal soen aflives. Aflivning kan ske ved hjælp af bolt pistol efterfulgt af afblødning eller rygmarvstødning.
3.	Søer med svære skuldarsår er ikke transportegnede. Hvis såret er dækket af en fast skorpe eller af granulationsvæv, kan søerne være egnede til transport under særlige hensyn. I disse tilfælde kan søerne ikke sendes over et samlested til eksport.

H26 - Kommunikation mellem farestald og andre staldafdelinger

Hver arbejdsuge planlægges. Det diskuteres, om der har været hændelser, der skal tages hensyn til eller problemer der kan forebygges

Optimal produktion og arbejdsglæde kræver koordinering mellem alle staldafsnit.

Farestalden skal modtage følgende informationer:

1. Hvor mange søer kommer fra drægtighedsstalden?
2. Hvor mange af søerne behøver gummi-måtte allerede ved indsættelse?
3. Hvor mange søer kommer direkte fra en sygesti?

Farestalden skal afgive følgende informationer:

4. Antallet af søer der fravænes til henholdsvis løbeafdeling og udsætning.
5. Eventuelle problemsøer, fx
  - Søer uden ædelyst i farestalden.
  - Søer der har været i brunst i farestalden.
6. Antal grise der fravænes.
7. Eventuelle sygdomsproblemer hos grisene.

So med dårligt yver. Den bør udsættes

Manglende koordinering betyder bl.a.

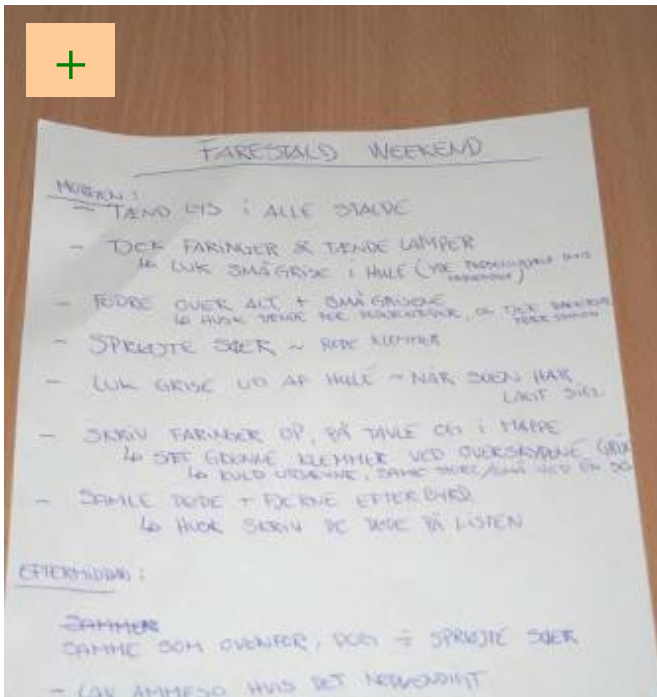
- Dårligt arbejdsklima - manglende placering af ansvar.
- Dårlige produktionsresultater.
- Store udsving i resultaterne.
- Dårlig staldudnyttelse.
- Dårligere udnyttelse af søernes produktions-potentiale.
- Risiko for, at arbejdsopgaver ikke bliver udført, eller bliver udført fejlagtigt.
- Risiko for, at samme arbejdsopgave bliver udført flere gange.

H26 - Kommunikation mellem farestald og andre staldafdelinger

1.	<p>Det er vigtigt at vide, hvor mange søer, der kommer fra drægtighedsstalden for at kende det antal søer, der skal fravænnnes.</p> <p>For at lette overblikket, bør søerne indsættes i farestalden efter løbedato.</p>
2.	De søer, der har øget risiko for skuldarsår, tildeles en gummimåtte allerede ved indsættelse i farestalden.
3.	Søer, der kommer direkte fra en sygesti, skal have øget opmærksomhed i farestalden.
4.	Lettere styring af løbeafdelingen kræver oplysninger om, hvor mange søer, der fravænnnes i det pågældende hold. Herunder oplysninger om ammesøer, som kan risikere ikke at komme i brunst samtidigt med de andre søer, samt hvilke søer, der skal udsættes.
5.	Problemsøer kan være søer, der er fravænnet før forventet fravænning, har haft problemer med at æde i farestalden, eller er observeret i brunst i farestalden.
6.	Medarbejderen i klimastalden skal vide, hvor mange grise der fravænnnes. Det er vigtigt at vide, hvor stor spredningen er på de fravænnede grise i forhold til sortering.
7.	Syge og svage grise skal have ekstra fokus og ekstra varme (positiv særbehandling) i klimastalden.

H27 - Weekend-/ferieafløsning i farestalden

Specifik arbejdsplan for weekenden

Når en anden person end den farestaldsansvarlige skal tage sig af pasningen af farestalden, er der mange aftaler og informationer, der skal være på plads.

1. Specifik arbejdsplan for arbejdsopgaver i farestalden udarbejdes.
2. Der skal være en grundig introduktion til arbejdet i farestalden op til en weekend eller ferieafløsning.
3. Opfølgning efter weekend/ferie sammen med den farestaldsansvarlige er nødvendig.
4. Fordeling af ansvaret for, at informationerne/opfølgningen bliver givet videre/gennemført skal være synlig. Se Bilag 17 - Weekend- / ferieoverdragelse.

Manglende arbejdsplaner kan medføre misforståelser

Manglende aftaler for farestaldsarbejdet kan medføre:

- Dårliche og svingende produktionsresultater alt efter hvem, der passer farestalden i weekend og ferier.
- Risiko for, at arbejdsopgaver ikke bliver udført, eller bliver udført fejlagtigt.
- Misforståelser og uenigheder mellem medarbejdere.
- Uindfrie forventninger fra farestaldsansvarlig.

H27 - Weekend-/ferieafløsning i farestalden

	<p>I en farestald med tre medarbejdere vil det cirka 1/3 af året være andre medarbejdere end den farestaldsansvarlige, der passer farestalden (weekendturnus, ferier, helligdagsfri samt sygdom).</p> <p>Ved misforståelser og forskellige arbejdsgange kan det føre til meget svingende, og ikke optimale, produktionsresultater i farestalden.</p>
1.	<p>Afløsere i farestalden bør i fællesskab med den ansvarlige udarbejde en plan over, hvilke arbejdsopgaver, der er i farestalden i weekenden og i forbindelse med ferie (ugeplan).</p> <p>Eksempler på arbejdsopgaver i farestalden er (se eventuelt Arbejdsplaner)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tømning af krybber inden udfodring. 2. Justering af foder hos søer. 3. Behandling af syge søer og pattegrise. 4. Fødselshjælp. 5. Kuldudjævning ved nyfødte. 6. Flytning af overskydende grise til ammeso. 7. Fodring af pattegrise. 8. Fjernelse af efterbyrd + døde grise. 9. Kontrol af temperatur i stald (se Tjekliste).
2.	<p>Inden weekendens/feriens start, udarbejder den farestaldsansvarlige et overdragelsesskema (se Bilag 17 - Weekend- / ferieoverdragelse), hvoraf det blandt andet fremgår:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hvilke søer/kuld, der behøver ekstra observation i weekend (fx ammeso lavet lige op til weekenden, syge søer og andet). • Hvilke søer, der kan være ammesøer, mellemsøer og opsamlings søer, hvor de står i stalden, samt hvor mange grise de kan passe. • Søer, der netop har faret, eller er i gang. • Søer, der eventuelt ligger med 1-2 grise for meget, som skal flyttes senest dagen efter, hvor der ikke har været plads til at flytte dem før weekenden. • Tekniske finesser, der skal holdes øje med (fx specifik foderkasse der driller m.m.). • Sygdomsbehandlinger (gennemgå og tjek behandlingsmappen). • Er der søer, der er sat specielt meget ned i foder? Hvilke ventiler skal der holdes øje med? <p>Inden weekendens start gennemgår weekend afløseren og den farestaldsansvarlige overdragelsesskemaet samtidigt med en rundtur i farestalden.</p>
3.	<p>Når den farestaldsansvarlige møder efter weekenden, gennemgår weekend afløseren og den farestaldsansvarlige, hvad der er foregået i farestalden i weekenden. Dette kan fx være særlige problemer med faringer eller syge søer, søer der har for få grise, problemer med mange døde eller andet.</p>
4.	<p>Det er vigtigt på forhånd at beslutte, hvem der har ansvaret for at sætte både overdragelse og opfølgning i gang.</p>

H29 - Vigtige lovkrav i relation til farestalden

Det er vigtigt af hensyn til dyrenes velfærd, svineproduktionens omdømme og som forberedelse til velfærdskontrolbesøg, at alle medarbejdere har kendskab til vigtige lovkrav i relation til farestalden.

1. **Areal.** Der er ikke specifikke arealkrav i farestalden [2].
2. **Lys og udsyn.** Kravene til lys er mindst 40 lux i mindst otte timer pr. dag. Som udgangspunkt skal svin kunne se andre svin. Der er dog en undtagelse omkring faring [2], [6].
3. **Opbinding.** Forbudt i alle stalde fra 1. januar 2006 [1].
4. **Gulvudformning.** Alle pattegrise skal kunne ligge samtidigt på et fast gulv eller lignende [2].
5. **Beskyttelse af pattegrise.** I farestier til løsgående søer skal der være en beskyttelsesanordning til pattegrise [2].
6. **Vand.** Alle svin over to uger skal have permanent adgang til friskt vand [2].
7. **Redebygningsmateriale.** I ugen op til faring skal søer og gylte have redebygningsmateriale [2].
8. **Rode- og beskæftigelsesmateriale.** Alle søer og pattegrise skal have adgang til tilstrækkelig mængde manipulerbart materiale [2], [3].
9. **Tandslibning.** Må ikke foretages rutinemæssigt. Eventuel tandslibning skal foretages indenfor de første fire levedøgn [2].
10. **Halekupering.** Må ikke foretages rutinemæssigt. Eventuel haleklipping skal foretages indenfor 2. - 4. levedøgn. Der må højst kuperes halvdelen af halen af [4].
11. **Kastration.** Kastration skal foretages med brug af smertelindring [8], og må kun foretages indenfor det 2.-7. levedøgn. Det er **forbudt** at rive væv over [4]. I forbindelse med en frivillig ordning for svineproducenter (DANISH-ordningen), så skal grisene lokalbedøves forud fra kastration.
12. **Fravænningsalder.** Pattegrise må ikke vænnes fra soen, førend de er mindst 28 dage gamle [2].
13. **Aflivning.** Pattegrise under 5 kg: Aflivning af pattegrise kan ske med et enkelt slag, hvorved pattegrisens hoved og nakke slås så hårdt ned i gulvet, at dyret får kraniebrud og dør omgående [9]. Ved aflivning af svin over 5 kg skal der anvendes en bolt pistol, medmindre aflivning foretages af dyrlæge, slagtere, personer med jagttegn eller andre personer, der har modtaget uddannelse i slagting eller aflivning. Alle dyr, der er bedøvet (fx med bolt pistol), skal aflødes, ved at mindst en af de to halspulsårer eller blodkar, som den udløber fra, gennembydes [5].
14. **Rengøring.** Drægtige søer og gylte skal gøres rene, når de anbringes i farestien [2].
15. **Indsættelsestidspunkt.** Drægtige søer og gylte skal indsættes i farestier senest tre dage før forventet faring. Fra 2013 skal alle søer være løsgående indtil én uge før forventet faring [6].
16. **Zink.** Foder med mere end 150 mg zink pr. kg foder må ikke anvendes i farestalden [7].

Lovgivning

[1] Dyreværnslov. Lov nr. 386 af 6/6/1991

[2] Bekendtgørelse om beskyttelse af svin. BEK nr. 323 af 6/5/2003

[3] Lov om ændring af lov om indendørs hold af drægtige søer og gylte, og lov om indendørs hold af smågrise, avls- og slagtesvin. Lov nr. 295 af 30/5/2003

[4] Bekendtgørelse om halekupering og kastration af dyr. BEK nr. 324 af 6/5/2003

[5] Bekendtgørelse om slagting og aflivning af dyr. BEK nr. 1037 af 14/12/1994

[6] Bekendtgørelse om ændring af bekendtgørelse om beskyttelse af svin. BEK nr. 1735 af 22/12/2006

[7] Notat nr. 0521, Landsudvalget for Svin

[8] Bekendtgørelse om ændring af bekendtgørelse om halekupering og kastration af dyr. BEK nr. 1471 af 15/12/2010

[9] Udtalelse fra Dyreværnsrådet, 18. november 1998

H29 - Vigtige lovkrav i relation til farestalden

1.	Alle svinestalde skal være indrettet, således at hvert svin kan lægge sig samt hvile og rejse sig uden besvær (§ 12). I farestierne skal der være et frit areal bag ved soen eller gylten for at lette naturlig faring, eller faring hvortil der kræves hjælp (§ 27). Hvis der anvendes en fareboks, skal pattegrisene have tilstrækkelig plads til at die uden vanskelighed (§ 31) [2] .
2.	Svin skal holdes i en belysning, der følger en 24-timers rytme og har sammenhængende perioder på mindst otte timer pr. dag med henholdsvis lys og mørke. Lyset skal have en lysintensitet på mindst 40 lux (§ 8) [2] , [6] . Som udgangspunkt skal alle svin kunne se andre svin (§ 12, stk. 3) dog kan drægtige søer og gylte i ugen før det forventede faringstidspunkt og under faring holdes uden for synsvidde af artsfæller (§ 25) [2] .
3.	Det har været forbudt i alle stalde siden 1. januar 1996 [1] .
4.	I farestien er det et krav, at alle pattegrise samtidigt kan hvile på et gulvareal, som kan være fast gulv eller spaltegulv dækket med en gummimatte, strøet med halm eller andet passende materiale (§ 30) [2] .
5.	En beskyttelsesanordning til pattegrisene kan være friholderbøjler (§ 28) for at begrænse risikoen for, at grisene kommer i klemme, når søerne lægger sig ned [2] .
6.	§ 19, BEK 323 [2] .
7.	Dette har været et lovkrav siden den 15. maj 2003 og gælder alle farestalde uanset tidspunkt for ibrugtagning, medmindre det teknisk ikke kan lade sig gøre med det gyllesystem, der anvendes på bedriften (§ 26 stk. 2) [2] .
8.	§ 20 [2] . Alle søer og pattegrise skal have adgang til tilstrækkelig mængde manipulerbart materiale [2] , [3] .
9.	Tandslibningen kan foregå, hvis der er dokumentation for, at der på bedriften er sket skader på andre svin, som følge af at slibning ikke var foretaget. Tandslibningen skal foretages af uddannet eller erfarent personale. Klipping af hjørnetænder er forbudt [2] . Inden slibning foretages skal der være forsøgt foranstaltninger for at forhindre skader på søers patter og på andre grises hoveder.
10.	Halebid skal forebygges. Er det nødvendigt at halekupere, skal der være dokumentation for dette. Halekupering foretages indenfor 2.-4. levedøgn. Halekuperingen skal foretages af dyrlæge eller af en person med uddannelse og erfaring med at halekupere pattegrise. Halen skal kuperes mindst muligt, og der må højst kuperes halvdelen af halen af [4] .
11.	Kastration må kun udføres af dyrlæge eller af en person med uddannelse og erfaring i at kastrere pattegrise. Efter det 7. levedøgn skal kastration foretages af en dyrlæge, og der skal gives længerevarende smertebehandling. Kastration ved overrivning af væv må ikke foretages [4] . 1. januar 2011 blev der indført lovkrav om, at alle danske grise skal smertebehandles ved kastration [8] .
12.	Pattegrise må ikke vænnes fra soen, før de er mindst 28 dage gamle, medmindre det ellers vil gå ud over soens eller pattegrisenes velfærd eller sundhed [2] . Pattegrisene kan dog vænnes fra soen indtil syv dage tidligere, hvis de flyttes til specialiserede stalde, der tømmes, renses og desinficeres inden anbringelsen af den nye gruppe, og som er adskilt fra stalde, hvor der holdes søer.
13.	§15: I svinebesætninger, som opretholder besøgsregler med karantænetider fra besøg i anden svinebesætning, skal den ansvarlige for svineholdet være i besiddelse af en bolt pistol, samt være instrueret i brugen. §52: Når dyret er blevet bedøvet, skal afblødningen påbegyndes så hurtigt som muligt efter bedøvelsen. Afblødningen skal være hurtig, kraftig og fuldstændig. Afblødningen <u>skal</u> ske, inden dyret kommer til bevidsthed [5] .
14.	§ 24 [2] . Dette indgår i tjeklisten til brug ved Fødevarestyrelsens stikprøvekontrol. Det er vurderingen, at rengøring af søer og gylte ved indsættelse i farestald foretages ved behov, og at der kun sjældent vil være behov for det.
15.	§ 25 [6] .
16.	I farestalden må foderet højst indeholde 150 mg zink pr. kg foder. I de første 14 dage efter fravæning er det tilladt at bruge 2.500 mg zink pr. kg foder ved dyrlægeordning. Det vil sige, at hvis man har mere end 150 mg zink pr. kg foder i sit fravænningsfoder, må dette foder ikke anvendes i farestalden [7] .

H30 - Indsættelse af løsgående søer

Soen skal vænne sig til de nye omgivelser og besøg i stien

Forbered faringen grundigt:

1. Stierne skal tørres helt ud efter vask.
2. Indsæt soen cirka en uge før forventet faring. Mærk stien op, hvis soen under sidste diegivning var aggressiv.
3. Giv redebygningsmateriale fra indsættelse og frem til faring.
4. Gå ind til soen hver dag. Hav en håndfuld hø/halm med til soen.
5. Udfør de daglige rutiner på samme måde hver dag.
6. Fjern møg fra stien dagligt.
7. Tænd varmelampen før soen farer. Se H13 - Pattegrisenes nærmiljø.

So og inventar er beskidt, og hygiejnen dårlig i stien

Fugtige stier ved eller efter indsættelse af søer medfører:

- Dårligt nærmiljø for soen og de nyfødte grise.
- Kolde pattegrise, der får en dårlig start. De er langsomme til at komme til yveret og få mælk.
- Et koldt yver, der stresser soen og kan give yverbetændelse.

Gødning i stier:

- Øger smittepresset.

Foderrester/kagedannelse ved krybben:

- Dårlig hygiejne, øget smittepres og nedsat appetit hos soen.

H30 - Indsættelse af løsgående søer

	<p>Anbefalinger til management af kassestier bruges i besætninger med løse søer, og suppleres med en aktiv opbygning af et godt forhold mellem søer og mennesker. Soen kan i højere grad udføre naturlig adfærd i en faresti, hvor den går løs, og aggressivitet og urolige søer efter faring skal forebygges før faring.</p> <p>Delvist fast gulv medfører risiko for svineri i stien, hvor soen kan bevæge sig rundt. Det betyder, at stier og sektioner til løse søer skal være indrettet til formålet, så so og pattegrise naturligt gøder på spaltegulvet. Det er naturligt for soen at gøde, hvor der er vådt i forvejen.</p>
1.	<p>Ved løsgående søer er det særligt vigtigt, at stien er tørret helt ud. Våde og kolde områder i stien kan føre til, at søerne gøder i lejearealet og hviler på spaltegulvet. Hvis soen har svinet ved pattegrisehulen før faring, er der risiko for, at pattegrisene vil svine samme sted.</p>
2.	<p>Søerne bliver fortrolige med omgivelserne og foderet før faring, og målet er rolige søer under og umiddelbart efter faringen. Ifølge lovgivningen skal søerne indsættes i farestalden senest tre dage før forventet faring.</p> <p>Hvis soen under sidste diegivning var aggressiv i dagene efter faring, bør den information være synlig for medarbejderne i farestalden.</p>
3.	<p>Halm til redebygning tilfredsstiller soens behov for redebygningsadfærd. Soen ligger mere roligt, især i den første del af faringen, hvis den har haft halm tilgængeligt til redebygning. Forsøg har vist, at redebygningsmateriale i form af halm kan føre til kortere faringer og færre dødfødte grise.</p>
4.	<p>Søerne bliver fortrolige med medarbejderne og besøg i stien før faring – læg gerne en hånd på soen og klø den, når du går ind i stien. Hø/halm tildeles kun i krybben eller på gulvet, for at undgå, at soen puffer til medarbejderne, for at få mere.</p>
5.	<p>Faste rutiner medvirker til, at søerne bliver mere rolige, da de lærer den daglige gang at kende, og derfor ikke overraskes af arbejdet i farestalden. De første dage efter faring er risikoen for klemning af pattegrisene størst, og soen skal derfor helst ligge roligt og i lange perioder ad gangen – også selv om medarbejderne går rundt og arbejder i stalden.</p>
6.	<p>Søerne kan ændre deres foretrukne opholdssted og gødeområde lige før faring, så der kommer til at ligge møg flere steder i stien.</p>
7.	<p>Nyfødte pattegrise har brug for varme. De anbefalede temperaturer skal betragtes som vejledende. Justering skal altid ske ud fra grisenes temperatur.</p> <p>For nyfødte pattegrise er temperaturkravet i smågrisehulen 34-36 °C. En lavere temperatur vil sænke de nyfødte pattegrisenes kropstemperatur. Erfaringer viser, at allerede efter cirka 10 timer på et koldt gulv, falder pattegrisenes kropstemperatur, så risikoen for sygdom øges markant.</p> <p>Fremløbs- og returtemperatur på gulvvarme kan måles med et infrarødt termometer. Der må ikke være en forskel på mere end 2-3 °C. Det er vigtigt, at pattegrisehulen er tør, varm og fri for træk inden faring, så den bliver det foretrukne sted for pattegrisene at opholde sig i mellem diegivingerne.</p>

H31 - Særligt fokus ved faringsovervågning af løsgående søer

Faringen er gået i gang, og soen skal overvåges i rolige omgivelser

Overvåg so og grise under faringen:

1. Sørg for ro i stalden, mens søerne farer. Og følg de samme daglige rutiner som før faring, så vidt det er muligt.
2. Følg anbefalingerne fra H5 - Faringsovervågning
3. Følg anbefalingerne fra H6 – Fødselshjælp.
4. Gå kun ind i stien, hvis det er nødvendigt.
5. Følg anbefalingerne fra H7 – Råmælksforsyning til alle grise samt brug af mindste-amme.
6. Sørg for at hulen allerede ved faring er varm og fri for træk.

Pattegrisene har klumpet sig sammen langs væggen ude i stien

Søer, der ofte rejser og lægger sig under faringen medfører:

- Risiko for at grisene bliver klemte.
- At soen lægger sig et andet sted i stien, og de nyfødte grise skal bruge kræfter på at finde yveret et nyt sted.

H31 - Særligt fokus ved faringsovervågning af løsgående søer

1.	Søerne skal have mulighed for at fare så uforstyrrede som muligt. Hvis soen ruller om på bugen eller rejser sig, er der risiko for, at den klemmer de grise, der allerede er født, når den lægger sig ned igen. Soen kan også lægge sig et nyt sted i stien, og de nyfødte grise, skal så lede efter soen. Ved at følge de samme rutiner som før faring med hensyn til fodring, til-delning af halm og tilsyn i stalden, er rutinerne velkendte for soen, og den forstyrres ikke af dem.
2.	Se H5 - Faringsovervågning for at sikre en god overvågning af faringerne.
3.	Se H6 – Fødselshjælp for at sikre, at søerne får korrekt fødselshjælp
4.	Antallet af besøg i stien skal minimeres, så faringsforløbet ikke påvirkes negativt.
5.	<p>Pattegrisene skal sikres antistoffer og energi til at holde varmen og bevæge sig rundt. De skal kunne komme væk fra soen, og/eller være aktive ved yveret og drikke mere mælk. Fordi pattegrise hos løse søer tilbringer mere tid ude hos soen, end pattegrise hos søer i kassestier, er det særligt vigtigt, at de allerede fra fødslen får meget mælk til energi for at holde varmen.</p> <p>En undersøgelse hos løse diegivende søer har vist, at fire ud af fem pattegrise, der dør på dag 0-1, har lidt eller ingenting i maven. Se H7 for at sikre, at grisene får råmælk.</p>
6.	Der skal fokus på at få pattegrisene til at bruge hulen, så varme- og energitab reduceres, og grisene undgår at blive klemt af soen. Pattegrise hos løse søer tilbringer mere tid hos soen de første dage og er længere tid om at begynde at bruge pattegrisehulen sammenlignet med pattegrise i kassestier.

H32 - Særligt fokus dag 1-5 efter faring hos løsgående søer

Alle grisene dier hos soen

Hjælp so og grise godt i gang med diegivningen:

1. So og grise tilses individuelt mindst én gang dagligt af en medarbejder, som soen er fortrolig med.
2. Ammesøer og kuldudjævning gennemføres efter anbefalingerne i kassestier. Flyt færrest mulig grise.
3. Når pattegrisene skal håndteres, lukkes for pattegrisehulen på et tidspunkt, hvor alle grise ligger i hulen.
4. Vær opmærksom på soens beskyttende adfærd ved opgaver inde i stien. Gør altid soen opmærksom på din tilstedeværelse og vurder, om det er sikkert at træde ind til den.
5. Mærk stier op og notér på sokortet, hvor søerne er aggressive.
6. Gå kun ind i stien, hvis det er nødvendigt. Soen skal ligge så uforstyrret som muligt.
7. Vær opmærksom på soens sundhed, følg H15 omhyggeligt.

Utrivelig gris, der ligger ude ved yveret, selv om soen ikke giver die

Dårlig management medfører:

- Forøget pattegrisedødelighed i de første dage efter faring.
- Mange grise, der skal flyttes senere end dag 1 efter faring, hvilket fører til pattegrise, der ikke får mælk i nogle timer, flere pattekampe og urolige søer, der jager de tilsatte pattegrise.

H32 - Særligt fokus dag 1-5 efter faring hos løsgående søer

1.	Vær opmærksom på soens ædelyst og om soen lader grisene die, samt om grisene er rolige. Se om alle grise kommer til yveret, og om de får en patte. Syge eller halte grise skal behandles. Søer reagerer på de medarbejdere, der er i stalden, og derfor anbefales det, at det er samme person og samme rutiner efter faring som før faring. Fordi pattegrise hos løse søer tilbringer mere tid ude hos soen de første par dage, end pattegrise hos søer i kassetier, er det særligt vigtigt, at de får energi via mælken for at holde varmen.
2.	Løse farende søer får flere grise end de selv kan passe, så der skal kuldudjævnes og laves ammesøer. Flytningerne skal gennemføres, efter at grisene har fået råmælksantistoffer nok. Det betyder, at de skal være mindst 8 timer hos egen mor. Hver gang en gris flyttes til en ny so, kan der gå flere timer før den får mælk næste gang. Flyt så få grise som muligt, for den løse so kan bide efter ukendte grise eller flytte sig væk fra ukendte grise, der vil die. Svage grise bør flyttes til en opsamlingsso, uanset at der er gået mere end én dag siden faringen.
3.	Når pattegrisene skal fanges i stien hos soen, kan soen blive aggressiv. Hvis pattegrisene kan løftes ud af pattegrisehulen, vil soen sjældent opdage dette.
4.	Der er forskel på søer, og hvis en so overraskes af en medarbejder, vil den beskytte grisene og måske jage personen ud af stien. Når soen ved, at nogen vil ind i stien, kan man vurdere, hvordan soen reagerer. Hvis soen viser tegn på aggression ved hurtigt at komme hen til indgangen til stien og eventuelt advare med lyde, bør opgaven i stien udsættes til senere. Alternativt kan soen holdes i boks eller lukkes ud på inspektionsgangen, mens medarbejderne er i stien.
5.	Opmærkning af aggressive søer kan ske med en farvet plet i panden på soen eller med et plastrør på lågens håndtag og med en note på sokortet, så alle i stalden kan se, at soen er aggressiv. Umiddelbart efter faring bliver enkelte søer aggressive. Aggressiviteten falder, som dagene går efter faring, og er ikke en adfærd, der begrænser sig til løse diegivende søer. Men når en aggressiv so går løs i farestien, er medarbejderne ikke beskyttet mod skub og bid, som de er, når soen står i boks i farestien.
6.	Det er vigtigt, at søerne ikke stresses med unødige besøg i stien, ukendte rutiner eller støj i farestalden de første dage efter faring, hvor risikoen for klemning af pattegrisene er størst, når soen bevæger sig. Det er en god idé at snakke med dyrene, for at forberede dem på, at du er i nærheden, så soen ikke bliver skræmt af pludselig at se dig ved stien. Rutiner som kastration og jertildeling udføres efter dag 2.
7.	Syge og svækkede søer er en øget risikofaktor for klemning af pattegrisene. Hvis soen giver mindre mælk, og pattegrisene er sultne, vil de opholde sig mere i nærheden af soen og yveret. Hvis soen ruller eller lægger sig, vil flere pattegrise risikere at blive klemte. Det er vigtigt, at soen er frisk og er opmærksom på sine pattegrise.

H33 - Virushåndtering i farestalden

Normalt har søerne antistoffer mod virus i råmælken. Først når grisene bliver 4-8 uger gamle er disse "passive" antistoffer forsvundet

Undgå virusoverførsel:

1. Sørg for at grisene får råmælk fra egen mor.
2. Undlad at flytte grise mellem kuld, hvis de er mere end to dage gamle.
3. Undlad at flytte ældre grise tilbage til sektionen med de yngste grise.
4. Undlad så vidt muligt at gå ind i stierne og sørg for at behandle kuld med diarré til sidst.
5. Sørg for, at alle medarbejdere kender og forstår alle tiltag til at forhindre smittespredning.

Undgå at grisene bliver så gamle, at de kan smittes i farestalden:

6. Mærk de grise, der flyttes tilbage i farestalden, så de kun flyttes tilbage én gang.
7. Flyt de mindste grise til en "skånesti" i smågrisestalden, i stedet for at flytte tilbage i farestalden.

Håndtering af problem:

8. Få stillet en klar diagnose.
9. Tal med dyrlægen om vaccination af pattegrisene.

Hvis grisen i pattegrisehjørnet flyttes tilbage i farestalden og senere flyttes tilbage én gang mere, så kan den blive så gammel, at den ikke længere har råmælksantistoffer, og så kan den smittes med virus

Høj risiko for smitte medfører, at de ældste grise bliver syge og at der flyttes smittebærere til smågrisestaldene ved hver fravæning.

Undgå:

- Små syge grise, der flyttes tilbage i farestalden ved hver fravæning.
- Kontinuerligt drevne farestalde.

H33 - Virushåndtering i farestalden

	Dette håndbogsblad gælder kun ved stabil sundhed, ikke ved akutte udbrud af virus.
	Virus kan kun inficere et dyr én gang. Det sker sjældent efter en infektion, at søer er smittebærere. Virus kan ikke smitte fra et dyr, der har råmælksantistoffer, vaccinationsantistoffer eller antistoffer, udviklet efter at dyret har haft infektionen.
	Der findes ingen tabeller for, hvornår råmælksantistofferne i den enkelte gris er opbrugt. En tommelfingerregel for alder ved modtagelighed kan være følgende, men der er meget stor variation imellem de enkelte grise: <ul style="list-style-type: none"> • E-coli kan smitte, når grisen er over tre uger gammel (3-ugers diarré). • PRRS kan smitte, når grisen er over to måneder gammel. • PPV kan smitte, når grisen er over tre måneder gammel. Der er ingen viden om, hvor længe råmælken beskytter pattegrise mod influenza, men smittespredning af influenza i farestalden er set, selv om søerne er immune.
1.	Når grisen optager råmælk, så optager den råmælksantistoffer. Råmælksantistoffer beskytter imod alle de infektioner, som soen har haft eller er vaccineret imod. Grisene kan godt optage råmælksantistoffer fra en fremmed so, men kun hvis den fremmede so stadig udskiller råmælk.
2.	Smittepresset i farestierne stiger i løbet af dieperioden. Der er derfor ikke ret meget smitte i stien, når de nyfødte grise bliver kuldudjævnet, før de er 36 timer gamle. Ved flytning senere er der større risiko for, at de flyttede grise kan være smittede og dermed flytte smitten til nye stier.
3.	Den største smitterisiko stammer fra de ældste pattegrise i stalden. Hvis man flytter ældre pattegrise tilbage til de unge pattegrise, er der stor risiko for, at disse smittes. En drægtig so udskiller sjældent virus.
4.	Virus-smitte kan komme fra tarmen, så smitten overføres med gødningen. Hvis man undgår at flytte grise og gødning mellem stierne, kan smitten forhindres. Derfor bør man så vidt muligt undgå at gå ind i stierne. Kuld med diarré bør behandles til sidst, hvorefter fodtøj og redskaber rengøres. Virus-smitte fra luftvejene smitter med luftstrømme i stalden, så det er svært at undgå luftvejssmitte indenfor sektionen.
5.	Én medarbejder, der i en weekend eller i en ferie flytter små grise imod reglerne, kan ødelægge hele ugens arbejde for at forhindre smittespredning.
6.	Når pattegrise med lav tilvækst flere gange flyttes tilbage til yngre hold, bliver pattegrisene til sidst så gamle, at de ikke længere har råmælksantistoffer i blodet. De er derfor ikke længere beskyttede imod en virusinfektion. Disse grise kan smittes og holde smitten ved lige i farestalden. En gris, der allerede er flyttet tilbage én gang og som skal flyttes tilbage endnu engang, har så lav tilvækst, at den sandsynligvis ikke vil nå slagtevægten. Den kan være kronisk syg. Det bør overvejes at aflive denne gris. Giv grisen et øreklip eller et øremærke, hver gang den flyttes en sektion tilbage. Antallet af øreklip vil angive, hvor mange gange grisene er blevet flyttet tilbage og dermed hvor gammel grisen egentlig er. I en afprøvning blev flere af grisene over 90 dage gamle, før de blev fravænnet.
7.	I stedet for at flytte grisene tilbage i farestalden flere gange, skal de flyttes til smågrisestalden til en sti, hvor der er ekstra fokus på et optimalt klima for de mindste grise. Her bør der fodres på gulv eller i et trug i den første uge efter fravæning.
8.	For at klarlægge, om virusinfektion er den primære dødsårsag i farestalden, bør man få obduceret og undersøgt en gruppe pattegrise. Vælg 30-60 syge/døde pattegrise med specifikke symptomer, som er typiske for besætningen, og som er syge/døde ved den alder, som er typisk for problemet. Jo mere konkret diagnose, jo bedre kan problemet håndteres.
9.	Vaccination af søerne vil øge antistofudskillelsen med råmælken fra immune søer. Vaccination vil også sikre, at 1. kuls søer udskiller antistoffer mod en bestemt sygdom i besætningen, selv om de ikke selv har haft denne sygdom.

H34 - Håndtering af ”mindste grise” og ”IUGR-grise”

Pattegriseoverlevelsen kan øges ved at tage særligt hånd om de mindste grise og IUGR-grise (delfin-grise).

Små grise og særligt IUGR-grise er nemme at identificere i stien.

1. Ved fødsel - hvis grisen er tør og varm

- a. Har en patte:
  - Lad grisen være ved soen, så den kan optage råmælk
- b. Ikke har en patte:
  - Hjælp grisen til en patte eller tildel råmælk i munden, så den har energi til at fortsætte selv.

2. Ved fødsel – hvis grisen er våd/kold/slap

- Giv grisen 8 ml so-råmælk med sonde (må kun gives, når man er lært op af en erfaren kollega).
- Alternativt kan gives ko-råmælk (se H7) eller et glucose-præparat.
- Læg grisen i en ”varmekasse” under en lampe. Grisen skal have en overfladetemperatur på cirka 34 °C - højst 36 °C, ellers får grisen hedeslag.

3. Efter en time i varmekasse

- Grisen lægges ud til en patte eller aflives, hvis den ikke har suttere-fleks.
- Er der flere grise i kuldet end patter, så splitmalkes, så grisen sikres råmælk (se H7).
- Grisen kan flyttes til mindsteamme, som stadig har råmælk i yver.

Små grise

Grise, som vejer under 1 kg ved fødsel. Jo mindre grisen er, jo mere er den udfordret.

IUGR-grise

Kendes på deres specielle hovedtræk. Ligner delfiner med en høj buet pande. Derudover har de udstående øjne og strittende hår.

Grise har forskellig størrelse og dermed også forskellig vægt ved fødsel. Små grise er i større risiko for at dø som følge af sult og kulde.

Karakteristisk IUGR-gris med delfinpande, strittende hår og udstående øjne.

H34 – Håndtering af ”mindste grise” og ”IUGR-grise”

	<p>Stigende kuld størrelse medfører mindre plads i børen til fostrene, hvilket forventes at være en af årsagerne til, at flere fostre ikke får tilstrækkelig næring før fødsel. Sidstnævnte kaldes IUGR-grise (Intra Uterine Growth Restricted-piglets).</p> <p>Den næring, IUGR-grise får før fødsel, fordeles i fostret, så hjernen får opfyldt behovet, mens andre organer (så som lever) er mindre end for normale grise. Mavens størrelse svarer dog procentmæssigt til størrelsen hos normale grise, så IUGR-grise kan procentvis optage samme mængde mælk som normale grise. IUGR-grise har desuden en lav fødselsvægt. Derudover er de muligvis også adfærdsmæssigt mindre udviklede end normale grise, hvilket kan være med til, at de er yderligere udfordret i forhold til at finde en patte og die.</p> <p>Stigende kuld størrelse har generelt medført faldende fødselsvægt for den enkelte gris. Jo mindre grisen er, des mindre energi er der oplagret i kroppen. Det betyder, at små grise fødes med en mindre ’madpakke’ og hurtigere opbruger deres medfødte energi (glykogen i leveren) end større grise. Grise med lav kropsvægt er særligt udsatte for afkøling og har derfor en øget risiko for at dø, da deres overflade er relativt stor. Hvis de er våde, vil de bruge ekstra meget energi på at blive tørre, og genoprette deres kropstemperatur. De kan derved ikke tåle de samme kampe ved yveret som større grise.</p>
1.	<p>Pattegrise har størst chance for at overleve, hvis de holdes varme og får råmælk fra egen so. Hvis grisen allerede er tør og er ved at optage råmælk, bør den blive ved soens yver indtil kuldudjævning.</p>
2.	<p>Varme og energi er afgørende for grisens overlevelse, ligesom antistoffer fra soens råmælk.</p> <p>Sonde kan bruges, fordi svage grise ikke har ret meget sutterefleks, men det er vigtigt ikke at gøre skade med sonden – derfor skal brug af sonde introduceres og læres. Hvis grisen slet ikke er i stand til at sutte, bør den aflives.</p> <p>En gris på 500 gram skal have 15 ml råmælk tre gange med mindst én times interval. 10 ml bør være tidlig råmælk fra en so, så den er sikret antistoffer inden supplerende energi. Da søer er ’svære’ at malke, kan supplerende energi tildeles i form af ko-råmælk.</p>
3.	<p>I de fleste kuld fødes der flere grise, end soen har funktionelle patter til. De grise, som finder en patte, bliver liggende hos soen det første døgn og forsvaret denne patte overfor nye grise. Derfor skal en genopvarmet gris kæmpe ekstra meget for at få adgang til en patte. Ved splitmalkning fjernes de største grise fra yveret i en periode, så de mindste grise kan komme til (se H7).</p> <p>Så længe soen føder grise, vil der løbende blive udskilt råmælk. Når soen er færdig med at føde, giver den mælk med 40 minutters interval. Soen giver fortsat råmælk de næste 12 timer. Bemærk at det kun de grise, som har en fast patte, som når at få mælk i de 5-10 sekunder, hvor soen lægger mælk ned. Også her er splitmalkning vigtig, hvis de svageste grise skal have en chance for at optage råmælk.</p>
	<p>Imens soen farer, og især når der er en gris på vej, kan der udmalkes råmælk (se H7). Efter faring lægger soen kun mælk ned med 40 minutters mellemrum. Her kan somælk malke ud, efter at soen er behandlet med oxytocin.</p>